

HOOFSTUK 4

TOENADERING OP PLAASLIKE EN INTERNASIONALE VLAK BRING HOOP VIR EENHEID

4.1 Die soeke na kerklike eenheid tree op die voorgrond in Suid-Afrika

Die einde van die negentiende eeu en die eerste aantal dekades van die twintigste eeu is deur wisselende sosiaal-politieke gebeure in Suid-Afrika en in die res van die wêreld gekenmerk. Hierdie bakens in die geskiedenis het tot gevolg gehad dat die wêreld en ook meer spesifiek Suid-Afrika nie onaangeraak gelaat is nie. Selfs vir die kerk het dit ingrypende implikasies gehad. Die kerk is gekonfronteer met vraagstukke waarin hy homself moes verantwoord, saam moes werk aan oplossings en ook leiding aan die gemeenskap moes gee.

Goud en diamante is tussen 1867 en 1886 in Suid-Afrika ontdek. Dit het tot gevolg dat groot getalle mense na die stede gestroom het met die hoop op rykdom en dit het nuwe uitdagings vir die kerk ingehou (Hofmeyr & Pillay 1994:149). Die Anglo-Boereoorlog (1899-1902) het ingrypende implikasies vir kerklike verhoudings gehad. Die goeie samewerking tussen die NG Kerk en die Engelse kerke is geknou. Die Afrikaanse kerke het hul meer aangetrokke gevoel tot die kerke in Nederland en die VSA. Die moeilike jare na die oorlog het die kerk 'n belangrike rol in die gemeenskap vervul en het een van die grootste

sendingherlewings gevolg (Brown 1999:1). In die smeltkroes van gebeurtenisse het die Kerk sy tekortkominge in terme van verdeeldheid begin besef.

Die soeke na kerklike eenheid het meer en meer op die voorgrond getree. Eenheid het egter nie net 'n droom en ideaal gebly nie, maar sou spoedig neerslag vind in besluite en pogings tot vereniging.

4.1.1 'n Kortstondige kerkvereniging in Transvaal

Die Britse anneksasie van Transvaal in 1877 het die Eerste Vryheidsoorlog (1880-1881) tot gevolg gehad. Gedurende hierdie oorlog, met sy roemryke veldslae, het by die Afrikanervolk 'n ongekende nasionalisme wakker gemaak. Onder die geledere van die Transvalers het 'n sterk samehorigheidsgevoel posgevat. Met die suksesvolle militêre stryd in gedagte, waar lidmate van die drie kerke saam geveg het, het die gedagte van kerkvereniging weer opgeleef. Gevolglik het daar stemme begin opgaan dat die NG Kerk, NH Kerk en die Geref Kerk moet verenig.

Hoewel die NG Kerk en die NH Kerk aanvanklik 'n afsydige houding teenoor mekaar gehandhaaf het, is geglo dat die tyd nou daar was om na eenheid te soek. Naas die samehorigheidsgevoel in Transvaal wys Van der Watt (1980:84) daarop dat die volgende twee faktore ook 'n rol gespeel het, naamlik:

- “Die eerste was dat gewone lidmate die skeiding tussen die twee kerke as iets onnatuurliks beskou het...
- Die tweede was dat gemeentes van die studente van die Ned. Geref. Kerk beroep het. Hierdie manne - D.P. Ackermann (Wakkerstroom), H.S. Bosman (Pretoria) en J.G. de Vries (Zeerust) – het ongetwyfeld simpatiek teenoor die Ned. Geref. Kerk gestaan.”

Aanvanklik het die Gereformeerde Kerk hom reeds in April 1882 ten gunste van kerkvereniging uitgespreek, maar het later onttrek aan die gesprek omdat dié Kerk gemeentes regoor die land het en dit sou deelname bemoeilik omdat die kerkverenigingspoging slegs tot die Transvaal beperk sou wees (Scholtz 1956:277-278).

Die afvaardigings van die NG Kerk en die NH Kerk het op 31 Oktober 1882 in Pretoria vergader. Sake van ondergeskikte belang is gou afgehandel. Drie sake was egter van kardinale belang naamlik die leer, die toelating van predikante en die naam van die nuwe kerk. Die drie Gereformeerde Belydenisskrifte wat by die Sinode van Dordrecht (1618-1619) aanvaar is, is gehandhaaf. Wat die predikante betref is besluit dat slegs diegene wat by die NG Kerk van die Kaapprovinsie gelegitimeer is, beroep mag word. Nadat die lot gewerp is, is die kompromie-voorstel aanvaar dat die nuwe Kerk bekend sal staan as die *Nederduitse Hervormde of Gereformeerde Kerk*. Daar is besluit dat die kerkrade

van die NG gemeentes en die NH gemeentes op elke dorp tot 'n eenheid moes saamsmelt (Van der Watt 1980:85-86; Crafford & Gous 1993:302).

Bogenoemde saamgestelde gemeentes moes afgevaardigdes na die Eerste Algemene Kerkvergadering van die verenigde kerk stuur. Op 7 Desember 1885 het dié vergadering in Pretoria byeengekom en dit is dan ook die stigtingsdatum van De Nederduitsch Hervormd of Gereformeerde Kerk in de Zuid-Afrikaansche Republiek (Scholtz 1956:294-296).

Reeds by die stigting van die nuwe Kerk was die kiem van verdeeldheid teenwoordig. Dit het spoedig geblyk dat 'n groeiende aantal lidmate van die eertydse Hervormde Kerk nie gediend was met die toedrag van sake nie. Die naam van die nuwe Kerk was vir sommiges 'n probleem. Sending en die vraagstuk van gelykstelling is op die tafel geplaas. Spanning het opgebou en president Paul Kruger het selfs aangebied om as bemiddelaar op te tree (Gaum 1981:32).

Ouderling Wolmarans van Pretoria was teen die naam gekant en het hom tot die hooggeregshof gewend om te verhoed dat kerkeiendomme van die Hervormde Kerk op die naam van die Verenigde Kerk oorgedra word. Die hof het beslis dat lidmate van die NH Kerk wat nie wil verenig nie, die oorspronklike kerkeiendomme kon behou (Crafford & Gous 1993:302-303).

Die Hervormde lidmate van Witfontein het geweier om onder die nuwe naam van die Verenigde Kerk te verenig en het met behulp van ds Goddefroy die groot taak aangepak om al die Hervormde lidmate wat nie wou verenig nie in gemeentes te organiseer. 'n Algemene Kerkvergadering is in 1888 gehou (Van der Watt 1980:176-177).

Kerkvereniging op grond van politieke samehorigheidsgevoel was dus van korte duur. Die naderende krisis van die Tweede Vryheidsoorlog het in 'n tydperk gestaan waarin die Kerk geen verenigde kragveld kon bied nie. Die verlange na eenheid tussen die Kerke was daar, maar het slegs 'n vrome versugting gebly.

4.1.2 Die Raad van Kerke as band van gemeenskap

Ordonnansie No. 7 van 1843 het nie vir die NG Kerk voorsiening gemaak om buite die grense van die Kaapkolonie uit te brei nie en het uiteindelik tot gevolg gehad dat die Loedolff-saak in 1862 teen die aanwesigheid van afgevaardigdes buite die grense van die Kaapkolonie geslaag het. (vergelyk 2.6.3) Dit "het die Nederduitse Gereformeerde Kerk in 'n onbenydenswaardige situasie geplaas: kerkregtelik moes hy toesien hoedat sy één sinodale verband verbreek word... Hierdie gedwonge kerkregtelike ontwikkeling kon egter die eenheid in die Ned. Geref. Kerk nie smoor nie" (Van der Watt 1987:1).

Op versoek van die Sinode van 1897 het die Kaapse Wetgewende Raad Ordonnansie No 9 van 1898 op 25 November 1898 geproklameer. Hiervolgens is die twyfel omtrent die vraag of die NG Kerk buite die grense van die Kaapkolonie mag uitbrei uit die weg geruim. Sedert 1862 het die ideaal dat die verskillende NG Kerke weer in een kerkverband sou saamkom in die hart van die Kerk bly voortleef. Die behoefte aan nouer samewerking en selfs die begeerte aan hereniging tot een algemene sinodale verband het deur die jare sterker gegroei. “Gemeenskaplike belange, eenheid in leer, en kerkregering en selfs die lotsgemeenskap en swaarkry in die twee Vryheidsoorloë wat die hele Afrikanerdom in die loutervure saamgesmelt het, sou ook hier meespreek” (Van der Watt 1973:146).

Die jaar 1903 word deur Kleynhans (1973:330) as “n sinodale jaar” beskryf. In April van daardie jaar het eers die Sinode van Natal en daarna die Transvaalse Sinode vergader, gevolg deur die Vrystaat se Sinode in Mei en die Kaapse Sinode in Oktober (Oberholster & Van Schoor 1964:143). Dié sameloop van besondere omstandighede en gebeurtenisse sou op die lang pad van ‘n herstelde kerkverband van buitengewone betekenis blyk te wees.

Tydens die Sinodesitting van Transvaal dien ‘n beskrywingspunt vanaf die Ring van Utrecht voor die Sinode. Deur die inisiatief van ds Anderssen het die Ring sy beskrywingspunt geformuleer deur te vra na die wenslikheid “dat de Natalse Kerk zich bij die van de Transvaal aansluite” (Acta Synodi, NG Kerk van Transvaal

1903:128-129). Die Sinode het 'n kommissie benoem om met 'n kommissie van die Natalse Kerk oor die saak te onderhandel (Acta Synodi, NG Kerk van Transvaal 1903:75). Groete van die sustersinodes wat by die Transvaalse Sinode oorgedra is het meegesprek in die verband. Namens die Natalse Kerk verklaar ds Schoon: "Persoonlik acht ik het wenschelijk dat de Ned. Geref. Kerken in de Kaapkolonie en Natal en de Ned. Herv. of Geref. Kerk in Transvaal zich gemeenschaplijk nauwer aaneensluiten" (Acta Synodi, NG Kerk van Transvaal 1903:28). Ds Scholtz het groete vanaf die Kaapse Sinode oorgedra en ook hy verwoord die belangstelling in die volgende woorde: "Uw lijden is ons lijden, uw smaad onze smaad, daar geef ik enkel uitdrukking aan het algemeen gevoel van de Moederkerk. De belangen uwer Kerk zijn ons dierbaar" (Acta Synodi, NG Kerk van Transvaal 1903:63).

Entoesiasme vir die strewe na eenheid was aan die orde van die dag. Die Transvaalse Sinode gaan egter verder en op sy sitting van 18 Mei 1903 neem hy die besluit "dat aan de commissie, benoemd om met de Natalsche Kerk te onderhandelen over vereeniging met onze Kerk, ook opgedragen worde met de Kerk in den Vrijstaat en in de Kaapkolonie te onderhandelen, en dat aan haar daaromtrent dezelfde opdracht gegeven worde als met betrekking tot de Natalsche Kerk" (Acta Synodi, NG Kerk van Transvaal 1903:94-95). Die Vrystaatse Sinode (Acta Synodi, NG Kerk in die OVS 1903:36), die Kaapse Sinode (Acta Synodi, NG Kerk Kaap 1903:35, 60-61) en die Natalse Sinode (Acta Synodi, NG Kerk van Natal 1903:18-19) neem ook soortgelyke besluite.

Elkeen wys dan ook afsonderlike kommissies aan om verder te onderhandel. Daar is dus doelgerig beweging om die Sinodes se kommissies om 'n tafel te laat verenig.

Die kommissie van die Kaapse Kerk het die inisiatief geneem en op 9-10 Augustus 1905 het die aangewese kommissies op Colesberg byeengekom. Van der Watt (1973:148) beskou hierdie byeenkoms as "die daadwerklike begin om die kerkverband te herstel tussen die kerke wat uiteengeslaan is deur die hofbevel in 1862."

Tydens die Colesberg Konferensie is verskeie moontlikhede van samewerking en eenwording bespreek. Uiteenlopende standpunte is gehuldig rondom die vraag of daar een algemene Sinode gevorm moet word, of net gewerk moet word in die rigting van 'n federasie van die betrokke Kerke. Die afgevaardigdes was almal ten gunste van kerkvereniging en het besluit om voorkeur aan 'n federale verband te gee (Grobler 1983:22-25; Scholtz s.a.:172-173; Geldenhuys 1982:118). Hiermee sou die afsonderlike bestaan en ontwikkeling van die Kerke gewaarborg word, terwyl samewerking deur middel van samesprekinge verseker is.

'n Konsepskema vir 'n federasie is deur die vergadering goedgekeur. Die Notule van die Colesbergse Konferensie van 9 Augustus 1905 is in die Handeling van

die Sinode van die NG Kerk van Transvaal van 1906 opgeneem. Die volgende is aan die Sinodes voorgehou:

“De vier Kerken besluiten tot ‘n federale vereniging onder de volgende bepalingen:

1. Dat elkeen der Kerken haar samenstelling met haar wetgevende, rechtsprekende en administreerende macht zal blijven behouden.
2. Dat de algemene belangen dezer Kerken behartigd zullen worden door eene algemeene vergadering, die den naam van *De Raad der Nederduitse Gereformeerden Kerken in Zuid-Afrika* dragen zal.
3. Dat deze Raad samengesteld zal zijn uit 30 afgevaardigden, waarvan 14 door de Kerk in de Kaapkolonie, 7 door de Kerk in de Transvaal, 7 door de Kerk in de Oranje Rivier-Kolonie, en 2 door de Kerk in Natal zullen worden afgevaardigd. Deze afgevaardigden zullen door de respectieve Synoden op elk harer gewone vergaderingen gekozen worden.
4. Dat deze Raad in behandeling nemen zal, wat door een of meer der respectieve Synoden of Synodale Comissieën aan hem zal worden opgedragen, en wat één of meer zijner leden ter sprake brengen mocht.
5. Dat de gewone vergaderingen van deze Raad gehouden zullen worden op ‘n plaats en tijd telkemale op ‘n vorige vergadering vasgesteld te worden, en buitengewone vergaderingen als een-derde van de leden des Raads den voorzitter erom vragen.
6. Dat de besluiten van deze Raad alleen bindend zullen zijn voor ieder der respectieven Kerken na door de Synode dier Kerk goedgekeurd te zullen zijn.

7. Dat elke Synode voorziening zal maken voor de uitgaven van hare respectiewe afgevaardigen naar de vergaderingen van den Raad, zullende de andere uitgaven betaald worden door de Zynoden in evenredigheid van het getal harer afgevaardigen” (Acta Synodi, NG Kerk van Transvaal 1906:147-148).

Die Sinodes het die konsep-voorstel met algemene stemming aangeneem. So kom die federasie van die NG Kerke tot stand, wat in die algemeen bekend sou staan as die Raad van Kerke en amptelik as “De Raad der Nederduitse Gereformeerde Kerken in Zuid-Afrika.” Elkeen van die deelnemende Kerke het sy eie wetgewende, regsprekende en administratiewe mag behou. Die Raad van die NG Kerke in Suid-Afrika was slegs raadgewend van aard en sy besluite was slegs geldig indien die onderskeie Kerke se Sinodes dit goedgekeur het. (Crafford & Gous 1993:314-315). Die uitsluitlike doel van die Raad was om die eenheidsbande te verstewig en die weg tot die herstel van die eenheid in een Sinode te baan. Hierdie ideaal is eers 55 jaar later bereik met die konstituering van die eerste Algemene Sinode vir die betrokke NG Kerke in 1962.

Die Raad het op 13 Maart 1907 sy eerste sitting in Pretoria gehou en daarmee gestalte gegee aan ‘n strewe en ideaal van eenheid vir die NG Kerk. Grobler (1983:454-455) sê in sy evaluering van die Raad van Kerke “dat hier duidelik onderskei sal word tussen die doel waarmee die Raad van Kerke in die lewe geroep is en die taak wat aan hom opgedra is... ’n Beoordeling van die

geslaagdheid van die Raad van die Kerke moet dus deeglik rekening hou met die feit dat die herstel van die sinodale verband die ideaal bly, maar dat die behartiging van die algemene belange die taak van die Raad van die Kerke was. So gesien, was die prestasies van die Raad van die Kerke geensins gering nie.” Hiermee kan heelhartig saamgestem word. Ook met die woorde: “Die geskiedenis van die Raad van Kerke is tegelyk die geskiedenis van die Ned Geref Kerk gedurende die eerste 60 jaar van hierdie eeu. Die Raad van Kerke kan met reg beskryf word as ‘n algemene sinode wat sonder wetgewende bevoegdheid tog handelend opgetree het” (Grobler 1983:602).

As voorbeeld van die erns waarmee die Raad van Kerke sy taak aangepak het is die Ekumeniese konferensie oor die rasseprobleem in 1923 te Johannesburg gehou. Die konferensie is uit alle Protestantse Kerke in Suid-Afrika saamgeroep. Saam met die NG Kerke het ook die Metodiste, Anglikane, Presbiteriane en verskillende Sendinggenootskappe die konferensie bygewoon. 31 Swart afgevaardigdes waaronder Prof Jabavu en Ds Mahabone, die latere president van die ANC, asook 32 blankes het saam gesit om gesprek rondom die rasseprobleem te voer. “Heelwat suspisie, wantroue en misverstande tussen blank en swart is uit die weg geruim” (Crafford & Gous 1993:316).

Die ideaal van ‘n Internasionale Gereformeerde Sinode is vroeg reeds deur die Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika geopper. Die gedagte het verder stuwings verkry met die besoek van prof HH Kuyper van die Gereformeerde Kerke in

Nederland aan Suid-Afrika in 1924. In 1946 is die Gereformeerde Ekumeniese Sinode gestig. Prof S du Toit, van die Gereformeerde Kerk van Suid-Afrika, het die Raad van Kerke in 1947 ingelig oor die Gereformeerde Ekumeniese Sinode. Die Raad het besluit om die uitnodiging na die volgende Ekumeniese Sinode in 1949 in Amsterdam, aan te neem. Al vier die NG Kerke het lidmaatskap van die Gereformeerde Ekumeniese Sinode verkry (Spoelstra 1981:35; Van der Watt 1987:130-133; Crafford & Gous 1993:329). Hier het die raad ook 'n besondere rol gespeel om internasionale ekumene te bevorder.

Die Raad van Kerke se Naturellesake-kommissie het verskeie konferensies gereël en in 1935 die nuwe sendingbeleid van die NG Kerk voorgestel. Die Raad van Kerke het veral as studieliggaam deur middel van sy kommissies belangrike verslae en aanbevelings aan die onderskeie Sinodes voorgelê. Die wedersydse afhanklikheid en die stewige onderlinge bande is versterk. Die werk van die Raad van Kerke was van onskatbare waarde en het 'n unieke rol in die geskiedenis van die NG Kerk en sy strewe na eenheid gespeel. Die Raad van Kerke het uiteindelik in 1962 ontbind om plek vir die Algemene Sinode van die NG Kerk te maak. Met die ontbinding van die Raad is daar met groot waardering gepraat van sy werk en die gevolge daarvan vir die Kerk in sy geheel (Acta Synodi, Algemene Sinode 1962:235).

4.1.3 Poging tot kerkverening misluk

Die Raad van Kerke het in federale verband “nie die ideaal van hereniging in sinodale verband gesmoor nie” (Van der Watt 1973:149). Die teenoorgestelde is egter waar, naamlik dat die Raad by bykans elke vergadering sterk klem gelê het “om die Ned. Geref. Kerk wat in federale verband gestaan het onder een Sinode te verenig” (Acta Synodi, Algemene Sinode 1962:235). Hierdie ideaal vir eenheid in die NG Kerk het reeds vanaf 1862 bly voortleef, nadat die Algemene Sinodale kerkverband deur ‘n uitspraak van die Hooggeregshof verbreek is. Die uitspraak het die Kaapse Kerk verbied om buite sy grense uit te brei.

Die Kaapse Kerk was steeds deur Ordonnansie No 7 van 1843 gebind, aangesien dit nie voorsiening gemaak het vir die betrokke kerk om in ‘n Algemene Sinode te verenig sonder die medewerking van die wetgewer nie. Na ‘n ondersoek deur die Raad van Kerke rondom die moontlikheid van organisatoriese kerkhereniging is die verenigingsakte van 1911 opgestel. Die parlementêre goedkeuring van die verenigingsakte het nie beteken dat daar voortgegaan kon word met die vereniging nie, aangesien die vereniging slegs met dubbele goedkeuring van die Kerk self kon plaasvind. Hierdie goedkeuring moes eers deur die kerkrade en dan deur die Sinodes plaasvind (Van der Watt 1987:10-11).

Die Raad van Kerke het 'n brosjure met die titel: "De Nederduitse Gereformeerde Kerken Vereenigingsacte, 1911 op last van den Raad der Nederd. Geref. Kerken ter voorlichting van de betrokke kerkeraden en leden uitgegeven, historisch toegelicht en uiteengezet" die lig laat sien (Die Kerkbode 9 en 16 Maart 1911).

Dr du Plessis het so sterk gevoel oor die kerkvereniging dat hy hom in verskeie artikels van Die Kerkbode (Februarie en Maart 1912) ten gunste van die saak uitgespreek het. Hy spreek die hoop uit dat kerkrade eenstemmig sal wees in hul aanvaarding van die kerkvereniging. Verder wys hy in die artikels daarop dat in geval die vereiste stemhoeveelheid bereik sou word, gemeentes wat teen kerkvereniging gestem het nog steeds verplig sou wees om tot die Verenigde Kerk toe te tree of sal moet afstand doen van al hul eiendom. Tog sê hy dat dit nie 'n bedekte dreigement is nie (Die Kerkbode 7 Maart 1912:189).

Die saak is met groot erns oorweeg en die besprekings en besluite is nie ligtelik geneem nie. "Tussen Februarie en April 1912 kry die kerkrade van die Nederduitse Gereformeerde Kerk die geleentheid om hulle uit te spreek oor kerkvereniging en daarmee die saak te beslis" (Grobler 1983:61). In die plaaslike gemeente is die menings van die lidmate as belangrik geag en dit het 'n rol in die besluite van die kerkrade gespeel. In sommige gevalle is eers 'n gemeentevergadering gehou voordat die kerkrade tot 'n beslissing gekom het. Die vereiste meerderheid vir goedkeuring was drie-vierdes en in nie een van die

gefedereerde Kerke is die meerderheid verkry nie. Daarmee was die saak voorlopig van die baan (Kleynhans 1973:333).

Redes vir die mislukking van die kerkverenigingsproses in die begin van die twintigste eeu kan soos volg gestel word:

- Sommige het gevoel dat hierdie proses net eenvoudig te veel persoonsgedrewe was. Dr du Plessis, di Schoon en Louw het onderskeidelik positief en negatief op die verloop ingewerk.
- Die kwessie rondom die kleurlinglidmate veral uit die Kaapse Kerk is as rede aangevoer in die Transvaalse Kerk (Acta Synodi, Transvaal 1912:15-34). Die vrees het bestaan dat die kerke wetlik verplig sou wees om lidmaatskap aan Kleurlinge toe te ken wat daartoe aansoek doen by verandering van adres (Die Kerkbode 14 Maart 1912:218).
- Onsekerheid het bestaan oor die rol wat eiendomsregte in die proses sal speel. Na aanleiding van die kortstondige kerkvereniging in Transvaal het die vrees ontstaan dat 'n soortgelyke situasie homself sal voordoen.
- Die haas waarmee die proses deurgevoer is, het tot gevolg gehad dat die Vrystaatse en Transvaalse Sinodes nie die geleentheid gehad het om hul uit te spreek oor die wysigings wat aangebring is aan die Raad van Kerke se voorstelle nie.
- Invloedryke persone binne die kerk (bv Schoon) het hul duidelik teen die kerkverenigingsproses uitgespreek (Ferreira 1999:23-24).

Dit was 'n groot teleurstelling vir voorstanders van die kerkvereniging, met name di Louw en du Plessis. Nadat die Transvaalse Sinode verneem het dat sy kerkrade besluit het om nie met die kerkverenigingsproses voort te gaan nie, het AJ Louw (Aktuarius) die Sinode toegesprek en sy misnoë rakende die besluit so verwoord: "De geest van verdeeldheid, individualisme en provincialisme, die men wilde uitroeien, heeft nu getriomfeerd, en dat is vernederend" (Acta Synodi, Transvaal 1912:15).

Du Plessis (Die Kerkbode 2 Mei 1912:350) druk sy misnoë redelik sterk uit en plaas die blaam op die skouers van die kerkrade in sy artikel: "De Kerkvereeniging Mislukt". "Het verwerpen van Kerkvereeniging is derhalve daaraan te wijten, dat de beslissing afhankelijk werd gemaakt van lichamen die er niet over oordelen konden." asook "Wij kunnen dit... alleen verklaren door te zeggen dat er bij de Kerkraden geen perspectief, geen rechte zin van proportie is. Zij zijn niet in staat om te oordeelen wat van minder, en wat van meer belang is."

Die droom vir eenheid in die NG Kerk sou voortleef in die harte van baie, maar dit sou nagenoeg 50 jaar neem voordat die ideaal 'n werklikheid sou word.

4.1.3 Herstelde kerkverband vir die NG Kerk word 'n werklikheid

“Die Kaapse sinode, onder die diepe besef dat die herstel van die algemene sinodale verband noodsaaklik is as die logiese stap om die kerkregtelike ontwikkeling van die Ned. Geref. Kerk op hierdie gebied moontlik te maak, besluit dan ook in 1953 reeds om in die rigting van die herroeping van die ordonnansie te werk” (Van der Watt 1987:11). ‘n Beskrywingspunt van die leraar van Riversdal, ds Lange, het die saak aangeroer by die sinodesitting van 1953. Die beskrywingspunt het soos volg gelui: “Die Sinode besluit om by die Parlement aansoek te doen om die Ordonnansie te herroep” (Acta Synodi, Kaapse Sinode 1953:409). Die opdrag is aan die Permanente Regskommissie gegee om op die saak in te gaan, regsadvies in te win en by die volgende vergadering van die Sinode verslag te doen.

Tydens die sinodesitting van die Kaapse Kerk in 1957 het die belangrike saak weer aan die orde gekom en die Sinode het besluit om die Moderatuur opdrag te gee om tydens die reses met die owerheidsinstansies te onderhandel ten einde Ordonnansie No 7 van 1843, en latere wetgewing wat dit wysig, te herroep (Acta Synodi, Kaapse Kerk 1957:535). Op 27 Maart 1961 het die Goewerneur-generaal sy goedkeuring geheg aan Wet No 22 van 1961. Die weg was nou gebaan vir die Kaapse Kerk om in 'n sinodale verband met die ander NG Kerk sinodes te tree.

In 1957 besluit die Raad van Kerke om die sinodes te vra om hul uit te spreek ten gunste van die ideaal van eenwording. Verder is aan die Kommissie van Actuarii opgedra om “by die volgende vergadering van die Raad ‘n konsep Kerkorde voor te lê wat

- kan dien as basis van vereniging en
- Waaruit dit duidelik sal blyk wat die verhouding tussen die verskillende Sinodes, Provinsiaal en Nasionaal, sal wees en wat die magte en bevoegdhede van die verskillende Sinodes sal wees” (Handelinge, Raad van die Kerke 1957:27-29; 87).

‘n Konsep Kerkorde is in 1959 voorgelê en dit is met enkele wysigings eenparig goedgekeur. Die Raad besluit ook om die Kerkorde, soos dit deur die Raad goedgekeur is, na die verskillende Sinodes deur te stuur vir behandeling en voorstelle vir wysigings indien nodig. Sodanige wysigings sou dan aan die afgevaardigdes na die Algemene Sinode voorgelê word. Hierdie afgevaardigdes sou eers vergader as ‘n kerklike konvensie om die kerkorde finaal goed te keur. Nadat die finale basis van ooreenkoms vasgestel is, sou die Algemene Sinode konstitueer (Handelinge, Raad van Kerke 1959:50-63, 120-124).

Die verskillende sinodes het hulle ten gunste van die herstel van die kerkverband uitgespreek (Acta Synodi, Kaapse Kerk 1961:39, 232; Acta Synodi, NG Kerk in die OVS 1960:204-205; Acta Synodi, NG Kerk van Transvaal 1961:471-472; Acta Synodi, Algemene Sinode 1962:232).

Van belang is egter die besluit van die Sinode van die NG Kerk van Transvaal, wat verdeel was in die Suidstreeksinode, Noordstreeksinode en Midde-Afrikaanse Streeksinode, om tot die kerkvereniging toe te tree. Hierdie Sinode het die volgende voorwaarde by sy besluit gevoeg: “dat indien die vereniging in kerkverband ooit om enige rede ontbind mag word, behou die Ned. Geref. Kerk van Transvaal die reg voor om onder die bepaling van Art. 37 van die Kerkorde as draer van sy regte en verpligtinge te funksioneer deur opnuut in sy eie Algemene Sinode saam te kom” (Acta Synodi, NG Kerk van Transvaal 1961:471).

Die moderatuur van die Raad van Kerke, in samewerking met al die ander sinodes se moderature, het leiding geneem in die byeenroeping van die eerste vergadering ter voorbereiding van die agenda. Op 4 Mei 1962 het die komitee in Pretoria byeengekom. Die konvensie, wat die Sinode sou voorafgaan, het op 11 Oktober 1962 in Kaapstad vergader. Die volgende vyf NG Kerk sinodes was by die vergadering verteenwoordig: NG Kerk in Suid-Afrika (Kaap), NG Kerk van Natal, NG Kerk in die OVS, NG Kerk van Transvaal (Noord-, Suid- en Midde-Afrika streke) en NG Kerk in SWA. Nadat die konvensie die kerkorde puntsgewys behandel het en ook aanvaar het, is besluit dat die naam van die kerk voortaan “Die Nederduitse Gereformeerde Kerk” sal wees (Van der Watt 1987:15).

’n Groot oomblik in die kerkregtelike ontwikkeling van die NG Kerk breek aan toe die konvensie op 12 Oktober 1962 eenparig besluit: “Op grond van die

goedgekeurde Kerkorde deur die verteenwoordigers van die vyf Ned. Geref. Sinodes... Besluit die konvensie nou tot herstel van die organisatoriese kerkverband deur die stigting van die Algemene Sinode van Die Nederduitse Gereformeerde Kerk. Vervolgens besluit die Konvensie dat die Federale Raad van Kerke ontbind sal word” (Acta Synodi, Algemene Sinode 1962:24). Op 14 Oktober 1962 in die Grootte Kerk in Kaapstad is die Algemene Sinode van die NG Kerk geopen.

Die ideaal van ‘n herstelde kerkverband is verwesenlik. Ongelukkig was hierdie herstelde kerkverband net vir die blanke NG Kerk. Die ander NG Kerke (op grond van kleur) was buite hierdie kerkverband. Die opkoms van die Afrikaner Nasionalisme en die gepaardgaande politieke strewe vir die totstandkoming van ‘n republiek vir Suid-Afrika, het gewis hierin ‘n woord meegesprek. Op 31 Mei 1961 het Suid-Afrika ‘n Republiek geword.

Die sosio-politieke situasie in die land soos byvoorbeeld die Sharpville onluste (Maart 1960) en die daaropvolgende noodtoestand het die dekor gevorm waarteen die spanning opgelaai het tussen die blankes en die anderskleuriges. Die kerkeberaad gedurende Desember 1960 te Cottesloe het as waterskeiding in die geskiedenis van die NG Kerk gestaan en die NG Kerk het homself bevind op ‘n eensame pad van isolasie. In hierdie tydperk het daar ‘n breuk gekom in die familieverhoudinge van die NG Kerk. Tussen die NG Sendingkerk, NG Kerk in

Afrika en die NG Kerk het verwydering ingetree en daarom is dit duidelik dat eenwording slegs gemik was op die blanke NG Kerk.

Die leuse op die kerkseël van die NG Kerk wil graag die eenheid van die kerk bevestig naamlik: “Een Liggaam en Een Gees”. Gous (1993:345) merk hierby tereg op dat “as gevolg van apartheid en die gepaardgaande isolasie is die leuse in hierdie tydperk nie altyd waar gemaak in die NG Kerk se verhouding met ander kerke, denominasies en ekumeniese liggame nie.”

4.1.5 Die Federale Raad van NG Kerke

”As vrug op die sendingarbeid van die Ned Geref Kerk tussen die jare 1881-1985 is byvoorbeeld nie minder nie as vyftien kerke sowel in die binneland as in talle Afrikalande – selfs sover as Portugal – gestig” (Hofmeyr 1996:332). Die NG Kerk het in sy sendingwerk die uitgangspunt gehuldig dat afsonderlike bearbeiding van mense uit verskillende bevolkingsgroepe gehandhaaf moet word. Daarom was daar geen twyfel dat ‘n selfstandige inheemse kerk ook in ‘n veelvolkige situasie binne dieselfde geografiese gebied aanvaarbaar was nie.

Die verhouding tussen die NG Kerk en die Jongerkerke, vanuit die gesigspunt van die NG Kerk, het erken dat volle selfstandigheid en volwaardigheid van die Jongerkerke erken moes word. In 1966 het die NG Kerk die Sendingreglement goedgekeur waarin die onderlinge verhouding met die Jongerkerke duidelik

geblyk het. Hierin is die heerskappy van een kerk oor 'n ander afgewys en het die NG Kerk erken en aanvaar dat daar 'n wesenlike eenheid bestaan tussen die Moederkerk en die Dogterkerke. Die prinsipiële uitgangspunt van enersyds afsonderlike kerke vir diverse bevolkingsgroepe en andersyds 'n wesenlike eenheid is aanvaar (Van der Watt 1987:21-22).

In die veertiger- en vyftigerjare het baie in die NG Kerk 'n diepgevoelde behoefte aan nouer skakeling binne die NG Kerkfamilie ervaar. Daar was ook 'n begeerte om met ander gereformeerde kerke te skakel. Hierdie ideaal is op 17 November 1960 verwesenlik toe verteenwoordigers van die verskillende NG Kerke in Bloemfontein byeen gekom het. Die *Raad van Kerke van Gereformeerde Belydenis in Suidelike Afrika* is gestig. Die funksie van hierdie liggaam was om as forum te dien om openhartige samespreking tussen die Moederkerk en die Dogterkerke te stimuleer. Metertyd het dit egter geblyk dat ander Suid-Afrikaanse kerke nie belangstelling getoon het om tot die raad toe te tree nie. Die Raad besluit gevolglik in 1964 dat dit voortaan net 'n Raad van Moeder-en Dogterkerke sou wees en die naam word verander na "Die Federale Raad van Nederduitse Gereformeerde Kerke" (Van der Watt 1987:23).

Die besluite van die Raad was bloot adviserend ten opsigte van die lidkerke. Die Federale Raad moes onderskei word van ander ekumeniese liggame in die opsig dat dit nie oor die grense van gevestigde erkende kerke heen geskakel het nie, maar net 'n onderlinge reëling binne dieselfde kerk was (Van der Merwe

1985:97; Crafford & Gous 1993:375). “Die naaste doel was dus van die begin af om die familie van die N.G. Kerke sinvol byeen te hou” (Rossouw 1987:50).

“Delegates from all Churches born out of the D.R.C.M. attend the meetings of the Federal Council together with the D.R.C. every four years in Pretoria. The last meeting of the Council in March 1982 decided that in future the Council should meet every two years” (Cronjé 1982:218). Die Raad het veral aandag gegee aan sake rakende nouer eenheid tussen die lede van die Raad. In 1990 het die NG Sendingkerk van die Raad onttrek. In 1991 vergader dertien kerke van die NG Kerkfamilie net buite Pretoria en by die geleentheid is nog ‘n verdere twee NG Kerke tot die raad toegelaat naamlik: Die Swaziland Reformed Church en die Reformed Church in East Africa (Crafford & Gous 1993:391).

Die kwessie van apartheid is weer onder die loep geneem en by hierdie geleentheid is die belydenis van die NG Kerk oor apartheid, soos verwoord in die besluite van die Algemene Sinode van 1990, eenparig aanvaar (Die Kerkbode 30 Augustus 1991:4).

4.2 Wêreldwye ekumeniese oplewing bring hoop vir eenheid

Die Twintigste eeu het twee wêreldoorloë beleef en dit het die christendom ontnugter gelaat. Die eerste Wêreldsending-konferensie in 1910 te Edinburgh, Skotland, was die eerste tree in die rigting van verenigde sendingwerk.

Ongelukkig het die Eerste Wêreldoorlog (1914-1917) uitgebreek en hierdie gebeure van onmenslikheid het die wêreld se vertroue in homself vernietig. “Die oorlog het die optimistiese mensgesentreerde siening van die geloof totaal ontnugter” (Brown 1999:1). In 1939 breek die Tweede Wêreldoorlog uit. ‘n Totalitêre staat het besliste gevaar vir die kerk ingehou en dit het meegebring dat die Duitse kerke in sinodes bymekaar gekom het. In 1945 het die oorlog tot ‘n einde gekom. “Die Tweede Wêreldoorlog ontnugter egter die kerk en dien as vermaning teen die impotensie van verdeeldheid” (Hofmeyr 1996:332). Kerkeenheid as ekumeniese ideaal het die groot strewe geword en meer stemme het opgegaan vir organisatoriese samewerking en samesnoering. Hoop het op die horison verskyn en dit het vir die wêreld ‘n nuwe visie op kerklike eenheid geskep.

4.2.1 Die Internasionale Sendingraad as strewe tot missionêre eenheid

Die negentiende eeu word tereg die eeu van sending genoem. Regoor die wêreld het sendinggenootskappe gegroei, sommige sendinggenootskappe het los van die geïnstitutionaliseerde kerke geopereer terwyl ander met sterk konfessionele bande gewerk het. Die eie styl van die sendinggenootskappe het baie keer teenoor dié van die gevestigde kerke gestaan. Dit het somtyds tot polarisasie gelei. Sendingbelanghebbendes het gou besef hoe noodsaaklik interkonfessionele en internasionale samewerking is. Etlieke verreikende sendingkonferensies is gehou (Rossouw 1987:31).

Die groot sendingkonferensie word in 1910 in Edinburgh, Skotland gehou. Die Algemene Sendingkommissie van die Kaapse NG Kerk het 'n uitnodiging ontvang om die konferensie by te woon. Prof JI Marais en drie lede van die Kaapse kerk het die geleentheid bygewoon. Die Edinburgse konferensie was 'n waterskeiding en het die nuwe era van die ekumene ingelei. Effektiewe samewerking op die sendingveld is bespreek. Dit het die belofte ingehou dat in die toekoms meer indringend gekyk sou word na die konfessionele verskille wat die strewe na eenheid sou belemmer. Marais was beïndruk met die konferensie (Durand 1961:175-177; Kotzé 1978:453-455). "Prof Marais se benoeming as lid vir Afrika in die Voortsettingskomitee van die vergadering was beide 'n kulminasiepunt van die NG Kerk se deurlopende ekumeniese strewe tot op daardie stadium en ook die beginpunt van verdere betrokkenheid by die hoofstroom van wêreldwye ekumeniese verwickelinge" (Crafford & Gous 1993:328).

Die werk van die voortsettingskomitee van Edinburg het in 1921 uitgeloop op die stigting van die Internasionale Sendingraad te Lake Mohonk. Verskeie konferensies het gevolg naamlik: Jerusalem (1928); Tambaram (1938); Whitby (1947); Willingen (1952) en Ghana (1958). "Juis dié samesmelting het groot betekenis: dit word gesien as die organisatoriese konsekwensie van die ontwikkelingsgang wat sending, kerk en ekumene deurgegaan het die vorige vyftig jaar" (Van der Watt 1984:14). Na Ghana het die Wêreldraad van Kerke en die Internasionale Sendingraad verenig. Prof BJ Marais het die

Wêreldsendingkonferensie te Tambaram (1938) namens die Transvaalse NG Kerk bygewoon (Meiring 1979:81-82).

Somtyds is daar ligvoets oor geloof en belydenis gestap terwille van praktiese samewerking. 'n Intense verlange na eenheid was te bespeur, nie bloot vanweë missionêre dringendheid nie, maar om prinsipiële redes. Die Internasionale Sendingraad is gekonstitueer deur verteenwoordigende sendingrade uit verskillende streke. Dit het 'n wêreldwye ekumene aan die gang gesit. Ongelukkig was die verskillende kerke nog nie in 'n ekumeniese liggaam verenig soos die sendingrade nie.

4.2.2 Wêreldraad van Kerke: Kerkeenheid as ekumeniese ideaal

“Na die trauma van die eerste Wêreldoorlog het die mensdom inderdaad by die ruïnes van sovele ideale gestaan” (Rossouw 1987:31). Dit het aanleiding gegee tot 'n soeke na 'n forum vir bespreking van wesenlike sake wat die kerke raak. Parallel met die Internasionale Sendingraad het twee ander ontwikkelingslyne in die geskiedenis van wêrelddekumene op die voorgrond getree, naamlik “Life and Work” en “Faith and order”. Die vrae rondom sosiale en politieke betrokkenheid van veral die ouer gevestigde kerke het gelei tot die konferensie (“Life and Work”) te Stockholm in 1925. Die belydenis en dogmatiese vrae kom aan die orde by die konferensie (“Faith and Order”) te Lausanne in 1927. “Die Ned.

Geref. Kerke by name die Kaapse sinode was dikwels verteenwoordig op byeenkomste van hierdie bewegings” (Van der Watt 1987:123).

In 1939 woon twee studente, Louw en Joubert, namens die Kaapse Sinode ‘n Wêreldjeug-konferensie in Amsterdam by. Hulle word daar vir die eerste keer gekonfronteer met ‘n stem van protes oor segregasie in die kerke in Suid-Afrika. Hierdie kritiek het veral gekom van swart afgevaardigdes vanuit Suid-Afrika (Van der Watt 1987:119-120).

Nog konferensies in die betrokke twee ontwikkelingslyne het in 1937 plaasgevind in onderskeidelik Oxford en Edinburg. Deur die verskeie konferensies en organisasies is momentum opgebou en het die behoefte gegroei aan ‘n wêreldwye ekumeniese organisasie wat die Christendom se eenheid kon demonstreer. In 1938 is reeds besluit om die Wêreldraad van Kerke te stig. Bogenoemde twee ontwikkelingslyne sou uiteindelik in dié organisasie saamvloei. Nog ‘n Wêreldoorlog het dié ideaal tydelik op die agtergrond geskuif.

Die stigting van die Wêreldraad van Kerke het formeel op 23 Augustus 1948 in die Nieuwe Kerk in Amsterdam plaasgevind. ‘n Totaal van 351 afgevaardigdes uit 44 lande het 147 kerke verteenwoordig. Van die oudste kerke soos die Ethiopiese Kerk, tot die jongste soos die Korea Presbiteriaanse Kerk was verteenwoordig. Die doel van die Wêreldraad van Kerke was om uitdrukking te

gee aan die eenheid van kerke in Christus en het 'n gespreksgemeenskap daargestel (Van der Watt 1987:122-124; Rossouw 1987:32-33; Crafford & Gous 1993:328-329).

Die werksaamhede van hierdie organisasie het gestrek oor 'n wye spektrum, wat georganiseer is in verskillende afdelings naamlik: Studie en Navorsing, Ekumeniese Aksie, Interkerklike Hulp en Diens aan Vluchteling (Van der Watt 1984:15-16).

Die Raad van Kerke het besluit om 'n afvaardiging na die stigtingsvergadering van die Wêreldraad van Kerke te stuur. In 1948 het die Transvaalse Sinode lid geword en is verteenwoordig deur Dr Gerdener, wat ook as waarnemer vir die Kaapse Sinode opgetree het. In 1954 is die lidmaatskapaansoek van die Kaapse Sinode goedgekeur.

Die rassesituasie in Suid-Afrika en in ander dele van die wêreld het die Wêreldraad van Kerke oortuig om een van sy subtemas tydens die Algemene Vergadering in Evanston (1954) te wy aan "The Church amid racial and ethnic tensions." Van die begin af was dit opmerklik dat te midde van alle onderwerpe wat deur die vergaderings bespreek is, die rassevraagstuk steeds prominente aandag in die besprekings en besluite geniet het. "Die Suid-Afrikaanse politieke situasie en die Ned. Geref. Kerk se standpunt in hierdie verband is telkens skerp veroordeel" (Van der Watt 1987:124).

Die Vrystaatse en Natalse Sinodes was nie lede van hierdie organisasie nie. By baie van die lidmate en ampsdraers in die NG Kerk was daar skerp teenstand teen die aansluiting by die Wêreldraad van Kerke. Besware het bestaan dat die basisformule van die organisasie te breed was, dat dit mag ontaard in 'n superkerk. Afkeur vir sy simpatie met die Roomse Kerk en die Kommunisme en verontwaardiging oor die besluite van die vergaderings het ook telkens as kritiek gedien.

Later spreek Rosslee (1975:68-69) ook kritiek uit oor die grondmotief van die Wêreldraad van Kerke: "Die modernistiese teoloë van ons tyd staan in mindere of meerdere mate ook sterk onder invloed van die eksistensialisme... Die invloed van die humanistiese eksistensialisme blyk veral uit die verslae, besluite en optredes van die Wêreldraad van Kerke." Die klem het vanaf evangelisering van die nie-Christelike weste na sosiale en politieke betrokkenheid in die wêreld verskuif. Sterk klem op die nood van die wêreld het gelei tot ondersteuning van geweld en revolusie as middel om sosiale geregtigheid in die wêreld te bereik. Die organisasie se steun aan die bevrydingsbewegings in Suidelike Afrika, is deur baie in Suid-Afrika gesien as steun aan die terroristiese bedrywighede.

As gevolg van die gebeure in 1960 by die Cottesloe-kerkeberaad en die groeiende wantroue in die ekumene het die Transvaalse en die Kaapse Sinodes in 1961 nie afgevaardigdes na die vergadering in Nieu-Deli gestuur nie. Tydens hierdie vergadering het die Wêreldraad van Kerke en die Internasionale

Sendingraad verenig. Die Algemene Sinode van die NG Kerk in 1962 het geen besluit geneem ten opsigte van lidmaatskap van die Wêreldraad van Kerke nie. “Deur geen besluit te neem nie, het die “herenigde” NG Kerk hom dus doelbewus van ‘n hernude lidmaatskapaansoek weerhou...Die NG Kerk...het homself hierdeur deelname aan die mees verteenwoordigende interdenominasionele ekumeniese liggaam in die Protestantse (en Ortodokse) kerkwêreld ontsê” (Crafford & Gous 1993:347).

Die NG Kerk sou homself geleidelik in ‘n posisie van isolasie verskuif van sy ekumeniese verhoudinge, as gevolg van die apartheidskwessie en die aversie en selfs vyandigheid teenoor die Wêreldraad van Kerke. Hierdie gesindheid sou veral blyk uit beskrywings soos “...die Wêreldraad van Kerke en ander vyandige liggame...” (Acta Synodi, Algemene Sinode 1974:38-40).

4.3 Evaluering

4.3.1 Daadwerklike soeke na kontak en selfs kerkvereniging is kenmerkend van hierdie periode. Die tendens in hierdie tyd is ‘n herlewing van die soeke na eenheid.

4.3.2 Die herstelde kerkverband vir die NG Kerk is tekenend van die toenadering en kontak wat die benadering van die kerk verteenwoordig. Die NG Kerk het nou eenheid prakties weer beleef, tog was hierdie

eenheid slegs vir die blanke kerk en het die ander kerke in die NG Kerkfamilie nie gedeel in hierdie eenheid nie.

4.3.3 Die Federale Raad van NG Kerke het egter wel 'n vorm van eenheid verteenwoordig en het die potensiaal gehad om die NG Kerkfamilie te lei op sy pad na eenheid.

4.3.4 Wêreldwye ekumeniese oplewing het nuwe moontlikhede oopgesluit vir kerklike eenheid.

HOOFSTUK 5

APARTHEID VERHARD DIE VERSKEURDHEID

5.1 Die NG Kerk op weg met Apartheid

Die Kerk, by name die NG Kerk, was in 'n besondere sin by apartheid betrokke. Dit is noodsaaklik om te kyk na die pad wat oor jare heen geloop is, die invloed op die gemeenskap en die resultate daarvan in die kerk self. Gaum (1997:1) verwys na die NG Kerk se "reis met apartheid" en na "die kronkelloop van die reis in die veelbesproke jare agter ons."

5.1.1 Die pad na kerklike isolasie word voorberei

Hoewel die eerste aantal dekades van die twintigste eeu gekenmerk is deur 'n oplewing op die ekumeniese terrein en die gepaardgaande soeke na kontak, het die opkoms van die apartheidsgedagte toenemend sy invloed hierop begin uitoefen. In die geskiedenis moes die NG Kerk periodiek groot interne politieke verskille onder sy lidmate hanteer. Gedurende die oorlogsjare moes die kerk innerlike verdraagsaamheid leer, maar het daarin geslaag om onder groot spanning die eenheid te bewaar.

Gedurende 1928 en 1932 het die NG Kerk met die Du Plessis-saak geworstel. Prof J du Plessis se hantering van die Hoër Kritiek en sy siening oor die inspirasie van die Bybel laat hom met die NG Kerk bots. Hy verloor sy leerstoel aan die Universiteit van Stellenbosch. "Die direkte gevolg van die Du Plessis-saak was dat die hermeneutiese vrae nie voldoende in die NG Kerk gevra is nie. 'n Gebrekkige hermeneutiese bewussyn het 'n gebrekkige ekumeniese bewussyn by baie predikante en lidmate tot gevolg gehad. 'n Onvoldoende ekumeniese bewussyn is op sy beurt weer 'n voorstaduim vir 'n neiging tot selfopgelegte isolasie" (Crafford & Gous 1993:330). Die NG Kerk sou die toedrag van sake toenemend ervaar in die daaropvolgende jare.

Gedurende die jare van die Tweede Wêreldoorlog het dit gelyk asof die NG Kerk 'n politieke skeuring kon beleef. Daar was faksievorming en dit het tot spanning in die NG Kerk gelei. Daar was anti-oorlogsgesindes wat nie aan die oorlog wou deelneem nie en dan was daar die groepering wat bereid was om met Brittanje as bondgenoot tot die oorlog toe te tree. Die verskillende standpunte het spanning gebring, maar dit het nie tot 'n skeuring gelei nie. In die tydperk breek Dr DJ de Vos van die NG Kerk weg en stig die Nuwe Protestantse Kerk (tans bekend as die Evangelies-Gereformeerde Kerk). Verskillende oorsake vir die stap is gegee naamlik: die persoon van De Vos, botsings met sy medeleraar, beweerde gebreke en foute van die NG Kerk en die geestelike klimaat wat geskep is deur die Afrikaanse Evangeliese Bond (Grobler 1987:10).

Sedert 1931 het die Vrystaatse en Kaapse Sinodes onderskeidelik elk 'n sendingbeleid geformuleer. Ter wille van eenvormigheid het die Raad van Kerke in 1935 'n beleid geformuleer wat deur die sinodes aanvaar is (Loubser 1987:30; Kinghorn 1986:87). Afkeer aan rassevermenging, afsonderlike kerke wat selfonderhoudend is, skole vir afsonderlike rassegroepe asook die ontwikkeling van die swartmense tot hulle volle potensiaal in hul eie kultuur en volksverband is as beginsels onderstreep (Bordhardt 1986:83-84).

Loubser (1987:13) verwys na die Sendingbeleid van 1935 dat dit "embodied an ambiguity which was to characterise almost all later resolutions on the colour issue." Aan die een kant was dit 'n uitdaging tot sendingwerk om die Koninkryk van God uit te brei en aan die ander kant 'n dringendheid om kerklike apartheid te behou ten einde die selfbehoud van die Afrikaners te verseker (Botha 1984:264-265). "Die beginsel van afsonderlike ontwikkeling in eie volksverband staan dus sentraal. Die oortuiging het vas gestaan: rasseskeiding wat identiteit verseker, is Godgegewe en daarom is die sendingbeleid daarop gemik om identiteit te beskerm en binne eie groepsverband volledig te laat ontwikkel" (Van der Watt 1987:80).

"Die toewyding van 1857 het daartoe gelei dat kerklike apartheid vanaf 1881 in die praktyk bestaan het. Vanaf 1935 egter sou institusionele segregasie as beginsel aanvaar word... Na die sendingbeleid van 1935 het die NG Kerk selfs verder gegaan en die regering in 1937 gevra om 'n verbod op rasgemengde

huwelike in te stel en om ook deur wetgewing aparte woongebiede en skole te verseker” (Crafford & Gous 1993:319). Hierteenoor het daar ook ‘n verandering in die jongkerke gekom in terme van die rol wat die nuwe geslag swart leraars in die kerk begin speel het. Die swart kerke het ‘n belangrike faktor geword en het weg beweeg van ‘n struktuur waar die blanke sendelinge beheer uitgeoefen het. “Sinodale vergaderings veral, maar ook ander vergaderings, word benut om uitsprake te maak oor sosio-politieke aangeleenthede... Die kerk het nou “die stem van die stemlose” geword. Die jong leraars geniet hierdie nuwe rol” (Kritzinger 1979:17).

Ongelukkig het faktore soos politieke voorkeure veroorsaak dat die eenheid verbreek is en het die onderlinge verhoudinge tussen die lede van die NG Kerkfamilie vertroebel. Dit het die pad vir die isolasie van die NG Kerk in die laaste dekades van die twintigste eeu voorberei. Die kerklike isolasie sou nie altyd op die kerk afgedwing word nie, maar was meermale ‘n selfopgelegte isolasie.

5.1.2 Apartheid bring vertroebeling in verhoudings

Die politieke arena in Suid-Afrika het in die twintigste eeu woelinge beleef. Die begin van die twintigste eeu is gekenmerk deur die opkoms van die Afrikaner Nasionalisme. Segregasie is ‘n beleid wat reeds sedert 1910 deur regerings in Suid-Afrika gevolg is. Die segregasiebeleid was daarop gemik om die natuurlike

skeiding tussen groepe te bestendig. Apartheid volgens Kinghorn (1986:1-5) het algaande gegroei as iets meer as segregasie. Dit het die skeidings absoluut afgedwing en in 'n toenemende dwang ingebou waarin individuele voorkeure nie toegelaat is nie.

Van Rooyen (1990:17) is egter van mening dat daar geen wesentliche onderskeid tussen segregasie en apartheid is nie. Toe die term "segregasie" aanstoot vir die gekleurde lidmate gegee het, is dit deur die sendelinge met "apartheid" vervang. In 1944 het die Nasionale Party amptelik besluit om die woord "apartheid" in plaas van "segregasie" te gebruik. In 1948 het die Nasionale Party in Suid-Afrika aan bewind gekom en apartheid het die amptelike regeringsbeleid geword. Van Rooyen (1990:4) wys tereg daarop dat, alhoewel die Suid-Afrikaanse rassebeleid nà 1948 wêreldwyd onder die Afrikaanse woord "apartheid" bekend geword het, was hierdie beleid nie so vreemd aan die wêreld nie, aangesien die Afrikaners dié beleid geërf het van die Engelse owerheid van Suid-Afrika sedert die 19de eeu.

Tussen 1948 en 1953 het die volgende reeds op die wetboeke verskyn: Die Bevolkingsregistrasiewet wat alle persone bo sestien geklassifiseer het as Blank, Kleurling, Bantoe of Asiaat; die Groepsgebiedewet wat die regering gemagtig het om sekere gebiede as woongebiede van bepaalde bevolkingsgroepe te reserveer; die verbod op Gemengde Huwelike en die wet op die onderdrukking

van Kommunisme waar kragtens die Kommunistiese Party van Suid-Afrika as onwettige organisasie verklaar is. Die ideologiese denkrigting van die dertigerjare is uiteindelik vanaf 1948 polities geïmplementeer (Viljoen 1984:202).

Hoewel 1948 aangedui word as die histories-politiese beginpunt van die amptelike apartheidspolitiek is dit duidelik dat die oorsprong van die beleid ver terug in die geskiedenis van Suid-Afrika geleë is. Na die volksplanting was daar 'n natuurlike gevoel van sosiale skeiding tussen blank en anderskleuriges. Verskille in kultuur, lewenshouding en beskawingspeil het gestalte gekry in spontane afsonderlikheid en is as lewenspatroon ervaar. Hierdie skeiding in die sosiaal-maatskaplike lewe sou ook na die kerk deurwerk.

Prof JA Heyns (1989:50) gee 'n sinvolle en bruikbare omskrywing van apartheid naamlik: "Apartheid is 'n wetlik-gereguleerde politieke en maatskaplike model van denke en handeling, wat deur 'n gedwonge skeiding van groepe mense, inderdaad die welsyn van al die betrokkenes beoog het, maar in die proses van die implementering daarvan, die aanvanklike oogmerke nie tot volle realisering kon bring nie; intendeel, dit het nie alleen die een bevolkingsgroep ten koste van die ander bevoordeel nie, dog ook individue veronreg."

Talle faktore het tot die rassebewussyn in Suid-Afrika gelei. Soos reeds gemeld het die Afrikaner Nasionalisme 'n belangrike rol gespeel. Hierbenewens was

fisiologiese verskille tussen Blank en Nie-blank, verskillende beskawingspeile en vrees vir die getalle-oorwig van Swartes maar enkele van die faktore.

Cronjé (1947:113-114) dien as voorbeeld van die denke van sommige in dié tydperk wanneer hy die verskille tussen Blank en Anderskleuriges onder verskillende opskrifte bespreek en selfs so ver gaan as om verskille in maatskaplikestatus, sweetvermoë, asemhalingstelsel, velkleur en ontwikkelingsverskille uit te wys as redes waarom hy die gedagte van gelykheid vir almal verwerp. Onder die opskrif "Geestelike verskille" sê hy: "Dat die Naturel 'n ander soort geestelike gesteldheid as die van die witman het (d.w.s. dat die Naturel geestelik andersoortig as die blanke is), sal wel nie betwyfel kan word nie. Daarom sal hulle mekaar waarskynlik ook nooit volkome kan begryp en dus nie goed met mekaar oor die weg kan kom nie, sodat dit ook om dié rede beter sal wees om hulle van mekaar te skei" (Cronjé 1947:113-114). Later kom hy tot die slotsom dat "Dit is die taak van die blanke ras op hierdie vasteland om rasseapartheid te verwesenlik" (Cronjé 1947:207). Hoewel die standpunt afgewys moet word, het dit wel stukrag verleen aan 'n rassebeleid wat Suid-Afrika vir baie jare sou kenmerk.

Die opkoms van swart nasionalisme en gepaardgaande verstedelikingproses, asook die groeiende ontevredenheid en onrus oor die swartman se status quo het momentum verleen aan die rassevraagstuk en rassespansing in Suid-Afrika.

Etniese en geografiese grense is oorgesteek en het verdere stukrag aan die opkomende swart nasionalisme gegee.

In 1912 verskyn die African National Congress (ANC) op die toneel as 'n nuwe teenstander in die politiek. Hulle het onder andere die volgende beskouinge gehandhaaf:

- Ernstige kritiek is uitgespreek teen die heersende sosiaal-politieke bedeling in Suid-Afrika aan die hand van 'n sosialistiese maatskappy-analise.
- “Een mens een stem” en die gelykheid van alle mense het die ANC gestel teenoor die heersende opvatting waarvolgens mense op grond van hul velkleur geklassifiseer is en slegs blankes stemreg verkry het.
- Die ANC het homself gesien as die verteenwoordiger van die swart werkers.
- Dit is 'n multi-rassige organisasie wat 'n unitêre staatsbestel voorstaan.
- Hulle het herverdeling van rykdom bepleit teenoor die kapitalistiese stelsel (Joubert 1992:17).

Dié beskouings het spoedig byval gevind onder veral die swart bevolking en dit sou 'n bedreiging inhou vir die regerende party. Dit het tot gevolg gehad dat die organisasie vir 'n hele aantal jare verban is. Organisasies soos die Pan African Congress (PAC) en die Suid-Afrikaanse Kommunistiese Party (SAKP) is ook eenvoudig van die toneel verwyder. Die verbode organisasies het ondergronds voortgegaan om hul beskouinge te propageer. “Deur middel van guerilla-

bedrywighede in veral die stede, verpolitisering van die werksmag, verskillende vorme van burgerlike verzet en ongehoorsaamheid, halsnoermoorde en die gebruik van allerlei simbole (soos die swartmagteken), is sigbare gestalte aan hul opvattinge gegee” (Joubert 1992:19).

Vanuit die kerklike gelede is godsdienstige regverdiging vir bogenoemde aksies en denke deur teoloë en ander kerklike groeperinge verskaf. Gewapende optredes is nie gesien as terroristiese daede nie, maar bloot as ‘n noodsaaklike selfverdediging teenoor die geweld van die staat. Die Teologie van Revolusie en die Bevrydingsteologie het inslag by talle mense gevind.

Hierteenoor het die Apartheid en Afrikaner Nasionalisme gestaan. Spanning het opgebou en die verhouding tussen blank en anderskleuriges het vertroebel. Die implikasies van hierdie donker verhouding het legio gevolge op alle samelewingsterreine gehad. Alle vorme van konstruktiewe kommunikasie tussen hierdie groepe is onmoontlik gemaak. Wedersyds is ideologiese persepsies van mekaar opgebou en dit is voortdurend deur die verskillende leiersfigure van beide groeperinge versterk. Dit het wantroue, vrees, betwyfeling van mekaar se “bona fides” en ‘n diepgewortelde agterdog jeens mekaar laat ontstaan. Kontak met mekaar, behalwe op die werksplek, is vermy. Enige ander kontak, soos byvoorbeeld gesprekke, is as niks minder as verraad gesien nie. Die prys van so ‘n verhouding het oor die jare onnoembare hartseer en pyn tot gevolg

gehad, selfs lewensverlies van mense in die verdediging en uitbouing van hul onderskeie sienings (Joubert 1992:20-21).

5.1.3 Skriftuurlike regverdiging as antwoord deur die NG Kerk

Die NG Kerk het reeds gedurende die veertigerjare Bybelse fundering gesoek vir sy siening oor rasseverhoudings. Die hele proses van sosiale-maatskaplike skeiding wat reeds vanaf die volksplanting gegroei het, het ook na die kerk oorgespoel. Nadat dit vir ongeveer 200 jaar vanselfsprekend was om bekeerlinge uit die heidendom by die bestaande gemeentes van die NG Kerk te voeg, het die afsonderlike bearbeiding van anderskleuriges tot afsonderlike byeenkomste gelei. Die volgende stap was om afsonderlike gemeentes te stig wat uiteindelik sou uitloop op die stigting van afsonderlike kerke. "Die Ned. Geref. Kerk is met die hele proses ten nouste geassosieer" (Van der Watt 1987:84).

Standpunte wat destyds op Sinodale byeenkomste gehoor is, was dat rasse-apartheid in ooreenstemming is met die beginsels wat die Bybel neerlê. Die geskiedenis van die toring van Babel, die Pinkstergebeure, Hand 17:16 en verwysings na tekste rondom die sogenaamde "suiwerheid" van die volk Israel is as fundering gebruik. Meer en meer is vir 'n direkte Bybelse fundering van die rasse-apartheid gevra. Die NG Kerk sou hierop 'n antwoord moes gee en net die verloop van tyd sou die antwoord toets.

In 1947 stel prof Groenewald 'n verslag op, genaamd "Die apartheid van die Nasies en hul roeping teenoor mekaar", wat deur die Raad van Kerke aanvaar is. "Hierdie was die eerste omvattende poging om suiwer beginsels uit Gods Woord te probeer paar met die realiteit van 'n praktiese historiese situasie in Suid-Afrika" (Van der Watt 1987:88). Die verslag het 'n aantal sake sterk beklemtoon naamlik:

- Die eenheid van die menslike geslag word deur die Skrif geleer;
- God het deur 'n bewustelike daad die menslike geslag verdeel;
- Die Here wil dat aparte volke hulle apartheid moet bly handhaaf;
- Nasionaal, sosiaal en godsdienstig: apartheid strek oor die hele terrein van die volkslewe;
- "Gods seën rus op die eerbiediging van apartheid";
- in Christus kom 'n hoër geestelike eenheid tot stand;
- die sterkere het 'n roeping teenoor die swakkere (Van Rooyen 1990:54).

Volgens die verslag strek apartheid oor die hele gebied van die volkslewe naamlik nasionale-, sosiale- en godsdienstige apartheid. Die verslag is onderteken deur drie teologiese professore naamlik: proff Pellissier, Groenewald en Du Preez, asook twee bekende Transvaalse predikante, drr Badenhorst en De Villiers (Acta Synodi, Transvaal 1948:279-384).

Die Natalse en Vrystaatse Sinodes het ook hierdie verslag goedgekeur, terwyl die Transvaalse Sinode aanvanklik nie die verslag wou aanvaar nie. Die

Skrifgronde wat in die verslag aangevoer is, is ernstig bevraagteken veral deur ds Marais, afgevaardigde predikant van Pretoria-Oos. “Uit respek vir die voorsitter van die Kommissie, prof Pellissier, het hy net voor die verslag van die Kommissie ter tafel gekom het, na Prof Pellissier gegaan, en hom meegedeel dat hy van plan was om die rapport se inhoud in die Sinode aan te val. Tot sy verbasing moes hy hoor dat die verslag nie deur die volle Kommissie in behandeling geneem was nie, maar as gevolg van die aansien van die opsteller in die agenda opgeneem is. Prof Pellissier self het ook nie alles in die verslag onderskryf nie” (Botha 1979:24).

Marais het nie apartheid as sodanig aangeval nie, maar wel die Skriftuurlike grondslag daarvan. “Dit was sy standpunt dat apartheid dalk om praktiese redes ondersteun kan word, maar dat die Bybel nie apartheid as vaste voorskrif gee vir die samelewingsordening nie” (Gaum 1997:7). Hoewel Marais volgehou het dat apartheid geen Bybelse eis is nie, was hy tog bereid om dit as ‘n praktiese orderingsreëling te aanvaar.

Twee dae later het die Sinode die Skriftuurlike grondslag van rasse-apartheid wel bevestig. Die Kaapse Sinode het later verklaar dat die Skrif nêrens uitdruklik oor afsonderlike en eiesoortige ontwikkeling uitspraak lewer nie, maar dat daar niks in die gees van die Skrif in stryd daarmee is nie (Van der Watt 1987:91).

“In die denke van die NG Kerk het rassesekeiding nou ‘n byna heilige waas gekry. Identiteit is Godgegewe, en hierdie beleid was daarop gemik om identiteit te beskerm en binne eie groepsverband volledig te laat ontwikkel” (Geldenhuis 1982:35). Apartheid was onteenseglik kerklike beleid soos blyk uit die artikel van Hanekom midde in hierdie tyd: “As kerk het ons... steeds doelbewus aangestuur op die skeiding van hierdie twee bevolksgroepe. In hierdie opsig kan daar met reg gepraat word van apartheid as ‘n kerklike beleid” (Die Kerkbode 22 September 1948:664).

By die kongres van 1950 oor die rassevraagstuk asook die Transvaalse Sinode van 1951 het die skriftuurlike gronde vir apartheid weer aandag geniet (Lombard 1981:82-84; Du Toit 1961:7).

Wêreldwye reaksie het op verskillende terreine teen die NG Kerk se standpunt ten opsigte van apartheid ontstaan. In Junie 1952 het die Sinode van die Reformed Church in America sy kommer oor die toenemende erns van die rassevraagstuk in Suid-Afrika uitgespreek. Vier besluite is in hierdie verband geneem en aan die NG Kerk in Suid-Afrika gestuur. Die antwoord van die Kaapse Kerk is in Augustus 1952 deur die Sinodale Kommissie goedgekeur. Dank is teenoor die Amerikaanse kerk vir sy voorbidding uitgespreek, maar tog is gevoel dat die betrokke kerk homself eers miskien op hoogte van die ware feite moes bring deur byvoorbeeld korrespondensie of ‘n besoek deur ‘n gesant (Lombard 1981:117). “I have to point out that the description of the attitude of our

Church as “endorsement of apartheid” is an over-simplification” (Landman 1968:32).

Die NG Kerk se antwoord op apartheid en sy skriftuurlike begroning daarvan sou onmeetbare gevolge hê. Daar moet met Geldenhuys (1982:40) saamgestem word wanneer hy daarop wys dat die NG Kerk “’n gevangene van sy voorstelle van die jare dertig en veertig” geword het en dat die kerk homself daarmee gekniehalter het. Nicol (2000:104) merk heel tereg op dat “Met die teologiese regverdiging van apartheid is die Christelike godsdiens – wat die groot samebindende faktor in ons verdeelde samelewing kon word – vervorm tot ‘n mag wat die verdeeldheid verder moes voer.” Die toekoms van die NG Kerk sou hierdie realiteit sigbaar maak. Prof Awie van Wyk (Beeld 24 April 2002:3) van die Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika “...het gesê dis vir hom ‘n raaisel hoe gereformeerdes nie vroeër gesien het dat die ideologie van apartheid sonde is nie. Dit was nie ‘n klein gipsie nie; dit het die evangelie geweldig skade berokken.”

Ritner (1971:249) sê tereg: “The ideological formulation of apartheid developed by the DRC and zealously propagated through the fifties percolated down to the large audience of Afrikaner churchgoers, spreading the belief that the South African government (their government) was implementing a just and Christian race policy – a policy that represented the only moral way out of the racial bind.” Crafford en Gous (1993:338) wys op die rol van die NG Kerk in apartheid en sê:

“Die NG Kerk het ‘n aandeel in die institutionalisering van apartheid gehad.” Opvallend is egter die afwesigheid van die kritiese stem uit die geledere van die jongekerke in die NG Kerkfamilie gedurende die vyftigerjare. Hierdie ingesteldheid hang waarskynlik saam met die NGSK se sterk afhanklikheid van die moederkerk asook die apatiese houding teenoor die politiek by die meeste kleurlinge op daardie stadium (De Villiers 1986:145-146).

5.2 Cottesloe: ‘n Waterskeiding in die pad na eenheid

In Maart 1960 het tragiese onluste by Sharpville en Langa plaasgevind. Die daaropvolgende noodtoestand en die feit dat 69 mense gedood en 180 gewond is, het skokgolwe rondom die wêreld gestuur (Lückhoff 1978:2). Talle arrestasies waaronder aanhouding sonder verhoor het gevolg (Strassberger 1974:219). Die wet op onwettige organisasies van 1960 is deur die parlement aangeneem waardeur die African National Congress en die Pan Africanist Congress verban is (Lombard 1981:192).

Onmiddellik daarna het Willem Visser’t Hooft, die hoofsekretaris van die Wêreldraad van Kerke, vir Bilheimer, die medehoofsekretaris, gestuur om die lidkerke in Suid-Afrika te versoek om dringend in ‘n kerkeberaad byeen te kom. Die doel van so ‘n kerkeberaad was om die groot gaping in ekumeniese kontakte van die kerke binne Suid-Afrika te begin oorbrug en om openhartig met mekaar oor die rassspanning in Suid-Afrika te praat. “Die WRK wou van die Suid-

Afrikaanse lidkerke weet wat hulle gedoen het en nog doen aan die gespanne rassesituasie in Suid-Afrika” (Naudé 1995:47). Onder dié lidkerke was destyds die NG Kerk in Transvaal, die NG Kerk in Kaapland en die Anglikaanse Kerk (Church of the Province of Southern Africa).

Die spanning in die land is verder verdiep deur ‘n mislukte sluipmoord op die eerste minister, dr Verwoerd, in Johannesburg. “Alhoewel later bewys is dat hierdie gebeurtenis geen verband met die onluste gehad het nie, het dit bygedra om die vreespsigose waarin baie inwoners van die land vasgevang was, te vererger” (Lombard 1981:192).

Die NG Kerk en die Anglikaanse Kerk was in ‘n onverkwiklike kerkstryd gewikkel. Die Aartsbiskop van Kaapstad, De Blank, het ‘n ultimatum aan die Wêreldraad van Kerke gerig, naamlik dat die NG Kerk uit die organisasie geskors moet word anders sal die Anglikaanse Kerk verplig wees om sy lidmaatskap te beëindig. Aan die eis van die ultimatum is nie voldoen nie. Beyers Naudé (1995:49-50) merk veelseggend op: “Die Wêreldraad het dit verstandiglik nie gedoen nie...danksy dr. Visser’t Hooft, wat uit Nederland die agtergrond en die omstandighede van die NG Kerk beter begryp het as dr. De Blank in Kaapstad.”

Op 7 Desember 1960 het ‘n kerkeberaad agter geslote deure byeengekom. Die byeenkoms is in die Cottesloe-koshuis van die Universiteit van die Witwatersrand in Johannesburg gehou. Tagtig afgevaardigdes van die lidkerke in Suid Afrika,

waaronder die NG Kerke van Transvaal en Kaapland, het die vergadering bygewoon. Ses verteenwoordigers van die Wêreldraad van Kerke was ook teenwoordig. Elke afvaardiging moes vooraf 'n memorandum oor vyf beoogde besprekings aan die konferensie voorlê. Die feitlike situasie in Suid Afrika, die betekenis van die Evangelie vir rasseverhoudinge, die verstaan van die resente wêreldgeskiedenis uit 'n Christelike oogpunt, die betekenis van die huidige noodtoestand in Suid Afrika en die taak van die kerk daarin met betrekking tot geregtigheid, sending en samewerking, was die sake waarvoor die memorandum moes handel (Strauss 1989:147-148; Geldenhuys 1982:48-49; Lombard 1981:212-214). Die memorandum van die Kaapse Kerk en die Transvaalse Kerk is opgestel deur hul amptelike studiekommissies waaraan vyftig teoloë en predikante van die NG Kerk meegewerk het (Lükhoff 1978:112; Crafford & Gous 1993:341).

Op 14 Desember 1960 is die Kerkeberaad te Cottesloe afgesluit. Geldenhuys (1982:51), wat self 'n afgevaardigde by die beraad was, skryf hoe De Blank op die laaste dag "op die been gekom en gesê hy het 'n paar woorde op die hart. Dit het daarop neergekom dat hy sy broers en kollegas in die NG Kerk verskoning vra vir die dinge wat hy dikwels oor hulle kwytgeraak het."

Reeds op die eerste dag van die beraad is ooreengekom dat geen persoonlike onderhoude met die pers sou plaasvind nie. Die beraad sou aan die einde self besluit of dit 'n persverklaring sou uitreik al dan nie, maar op 9 Desember 1960

het daar reeds 'n berig in *Die Transvaler* verskyn waarvolgens sommige afgevaardigdes hul bedenkinge gehad het oor die nut van die beraad. Aan die einde van die beraad is 'n verklaring uitgereik oor die bevindinge van die vergadering.

Van die belangrikste besluite was die volgende:

- Getuienis van die kerk: "In 'n tyd van snelle maatskaplike verandering het die kerk 'n besondere verantwoordelikheid om vreesloos binne die maatskappy te getuig."
- Gemengde huwelike: "Daar is geen Skriftuurlike gronde vir 'n verbod op gemengde huwelike nie. Die welsyn van die gemeenskap en pastorale verantwoordelikheid vereis egter dat die nodige oorweging geskenk moet word aan sekere faktore wat sulke huwelike onwenslik mag maak."
- Werkreservering: "Die huidige stelsel van werkreservering moet plek maak vir 'n billiker werkstelsel wat die belange van almal wat daarby betrokke is, beveilig."
- Grondbesit en medeseëgenskap: "Dit is ons oortuiging dat die reg om grond te besit waar hy ook al gedomisileer is en om deel te hê aan die regering van sy land, deel is van die waardigheid van die volwasse mens, en om hierdie rede kan 'n beleid wat aan die nie-blankes permanent die reg tot seëgenskap in die regering van die land waarvan hulle burgers is, ontsê, nie geregverdig word nie."

- Politieke status van Kleurlinge: "(a) Dit is ons oortuiging dat daar in beginsel geen beswaar kan wees teen die direkte verteenwoordiging van die Kleurlingbevolking in die Parlement nie. (b) Ons spreek die hoop uit dat oorweging verleen sal word aan die toepassing van hierdie beginsel in die afsienbare toekoms" (Gaum 1997:13-14).

"This was to be the starting-point for a moderate approach; there were clear signs that the Bible was being interpreted without an ideological bias. For once the "apartheid bible" was on the shelf – but not for long" (Loubser 1987:87). Reaksie vanuit verskillende terreine het gevolg, somtyds positief soos byvoorbeeld uit die buiteland en ook negatief vanuit kerklike kringe en die partypolitieke terrein. Die reaksie op die persverklaring was onmiddellik heftig en fel. Naudé (1995:53) se herinneringe oor hierdie tydperk was nog vars in die geheue: "Ek dink nie een van ons het besef hoe gou hierdie dinamiet in die gesig van sommige van die NG Kerk se afgevaardigdes sou ontplof nie."

'n Groot storm het in die Afrikanergeleedere losgebars en 'n hewige polimiek in die dagblaaië en kerklike pers het gevolg. Persone soos dr. Treurnicht en Vorster het sterk stelling teen die kerkeberaad van Cottesloe ingeneem (Van der Watt 1987:108). "Apartheid theorists were trapped by this flaw in 1960. The Cottesloe Statement involved DRC churchmen in a major redefinition of separate development. A redefinition not only unacceptable to the politicians, but confusing to the Afrikaners in whom the Church had implanted a virtually

unassailable sense of the moral rectitude of the Afrikaners “Christian” race policy” (Ritner 1971:251).

Op 1 Januarie 1961 het selfs die destydse eerste minister, dr HF Verwoerd, tot die debat toegetree toe hy in sy nuwejaarsboodskap gesê het: “In feite het die Kerke nog nie gepraat nie. Die stem van die Kerk moet nog gehoor word en wel op hul Sinodes waarop die lidmate sowel as die predikante verteenwoordig sal wees” (Verwoerd Radio-nuwejaarsboodskap 1961, soos aangehaal in Naudé 1995:54). Dit het die NG Kerk lidmate, waarvan ‘n groot aantal ook aan die Nasionale Party behoort het, voor ‘n groot dilemma geplaas want hulle moes nou kies tussen die Kerk en Party. Lückhoff (1978:116) skryf tereg dat “Met hierdie uitspraak het Verwoerd ‘n rooi streep deur Cottesloe getrek. Hy het die regering en by name die Nasionale Party teen die kerkleiding gepolariseer.”

Hierdie gebeure het ook ‘n invloed gehad op die voorbereiding vir die hangende kerkvereniging tussen die Sinodes van die NG Kerke. Die Sinodale Kommissie van die Oranje-Vrystaat het dringend versoek dat die Transvaalse- en Kaapse Kerke uit die Wêreldraad van Kerke moes bedank. Die Natalse Kerk het besluit dat hulle nie deel van die Wêreldraad van Kerke wou word nie (Lückhoff 1978:129-131). Die lidkerke het toe terwille van die sinodale eenwording lidmaatskap van die Wêreldraad van Kerke opgesê (Crafford & Gous 1993:342).

Gedurende 1961 het die verskillende Sinodes en Sinodale kommissies van die NG Kerke vergader. Almal het die besluite van die Kerkeberaad verwerp sonder dat die inhoud daarvan punt vir punt aan die orde gestel is. In Maart 1961 vergader die Federale Raad van Kerke en besluit dat ook die Raad, weens verskillende redes, hom nie met die bevindinge van Cottesloe kan vereenselwig nie omdat “dit die beleid van afsonderlike ontwikkeling aantas en ondermyn” (Handelinge, Raad van Kerke 1961:51 no 2a; Van Rooyen 1990:129).

Engelbrecht (1982:55) kom tot die slotsom dat “die besluite van Cottesloe as ‘n waarheidsgetuie nis onaangetas bly staan, maar die georganiseerde politiek verzet daarteen, waaraan selfs sinodes diensbaar gemaak is, het verhinder dat dit kon lei tot ‘n eendragtige getuie nis van die kerk in Suid-Afrika.” In die tydperk wat op die Cottesloe Kerkeberaad gevolg het sou die anti-Cottesloe stemme sterk in die Kerk en in sy vergaderinge figureer en groot druk is op persone geplaas wat met die bevindinge wou akkoord gaan. Die denkklimaat van die sestigerjare het gevra vir konformering, óf die gevaar om uitgestoot te word. Kritiek van buite is gehanteer deur bloot te onttrek indien die ander se standpunte nie met eie standpunte rym nie of deur slegs buite hoorafstand te bly.

NG Kerk het homself op ‘n syspoor gerangeer. Sy pad van isolasie het voor hom gelê. Die NG Kerk se aandeel aan die openbare mening het verskraal. ‘n Wig het tussen die NG Kerk (en die ander Afrikaanse kerke) en talle ander erkende Protestantse Kerke ontstaan. Met die vereniging van die meeste van die

hoofstroomkerke in die Suid-Afrikaanse Raad van Kerke was die NG Kerk en die Afrikaanse susterkerke afwesig. Prof Piet Naudé (1999:8) stel dit korrek dat die NG Kerk “beland sodoende vanaf 1960 in ‘n ekumeniese woestyn, terwyl ons koppig aanhou glo ons is reg en die hele wêreld daar buite is verkeerd.”

5.3 Die afdraande pad van isolasie bring verwydering in plaas van eenheid

Na Cottesloe het die toename in kritiek teen apartheid en die NG Kerk se reaksie daarop toenemende isolasie tot gevolg gehad. Opvallend was die feit dat die Suid-Afrikaanse politieke beleidsrigting by ekumeniese byeenkomste al belangriker geword het. Op die agendas van hierdie kerklike vergaderings het die rasse-aangeleenthede ‘n byna permanente plek ingeneem en was dit meestal die oorheersende debatspunt.

Die NG Kerk was telkens in die spervuur as gevolg van sy volgehoue verdediging van die rasse-beleid, waarin hy probeer het om die besondere praktiese landsomstandighede te versoen met Skrifbeginsels. Dit het ander kerke egter nie oortuig nie. Die gevolg hiervan was dat die NG Kerk in hierdie konfliktsituasie meermale sy ekumeniese betrokkenheid moes beëindig of opskort. Tog is dit ook waar dat hierdie ander vergaderings hulself skuldig gemaak het aan felle, onregverdigde, onbillike en ongeoorloofde kritiek wat uiteindelik gelei het tot drastiese besluite van die NG Kerk. Tog is die NG Kerk in

'n groterwordende isolasie geplaas en die afdraande pad na verwydering het toegeneem (Van der Watt 1987:121-122).

5.3.1 Die Stigting van die Christelike Instituut

Die Christelike Instituut van Suidelike Afrika is in Augustus 1963 gestig met die ideaal om Christene saam te laat besin, gesprek te voer en saam te bid en daardeur hulle eenheid te demonstreer. Die Christelike Instituut was 'n vrywillige vereniging van lede van verskillende denominasies van die Kerk van Christus in Suid-Afrika. "Die CI het die apartheidsbeleid as onbybels en onchristelik verwerp" (Adonis 1982:115).

Ds Beyers Naudé is as direkteur van die Christelike Instituut aangewys. Op 22 September 1963 lewer hy 'n preek in die gemeente Aasvoëlkop en sê ondermeer: "Ons Kerk is besig om die hart van ons "dogterkerke" onherroeplik van hom te vervreem en die pad vir sy getuieis aan die Kerke van Afrika te sluit. As ons Kerk voortgaan met hierdie doelbewuste en vreesbevange proses van isolasie, van sy tragiese terugtrekking van die heilige algemene Kerk in Suid-Afrika en Afrika, gaan ons geestelik kwyn en sterf" (Naudé 1995:160).

Die NG Kerk wou van die begin af nie die Christelike Instituut en sy bedrywighede goedkeur nie. Die Algemene Sinode van 1966 het die organisasie as 'n dwaalrigting afgewys en het gevra dat die ampsdraers en lidmate hulle uit

lojaliteit teenoor die NG Kerk daarvan onttrek (Acta Synodi, Algemene Sinode 1966:459, 564-565). Die Algemene Sinode van 1970 het die hele saak weer na sy Kommissie vir Aktuele Sake vir verdere studie verwys. Tydens die Sinode van 1974 is die versekering gegee dat daar nie tugstappe teen die CI-lede gedoen sal word nie. Dit is egter ook waar dat die Christelike Instituut mettertyd meer radikaal en militant geword het en in 1977 is die organisasie as onwettig verklaar (Gaum 1997:22-23).

5.3.2 Ras, Volk en Nasie en Volkereverhoudinge in die lig van die Skrif

Die NG Kerk het voortgegaan om op sy eie wyse navorsing te doen rondom die rasseverhoudings in Suid-Afrika. Reeds in 1965 word agt rapporte aan die Kaapse Sinode voorgelê onder die titel "Ras, volk en nasie in die lig van die Skrif" (Acta Synodi, Kaapse Sinode 1965:196 ev). Die verslag is met enkele wysigings goedgekeur en het as vertrekpunt gedien vir die beleidstuk "Ras, volk en volkereverhoudinge in die lig van die Skrif" wat in 1974 deur die Algemene Sinode aanvaar is (Acta Synodi, Algemene Sinode 1974:608-629).

Die bedoeling van die beleid, Ras, Volk en Nasie, was om die steun van die NG Kerk vir die beleid van afsonderlike ontwikkeling op 'n meer genuanseerde wyse as tevore te formuleer. In plaas van die vroeëre formulering dat afsonderlike ontwikkeling "die wil van God is", word eerder in 'n negatiewe formulering gesê dat 'n beleid van afsonderlike ontwikkeling nie noodwendig in stryd met die Skrif

hoef te wees nie. Hoewel daar geen duidelike Skrifgronde vir die beleid van Apartheid gevind kon word nie, is daar ook geen verbod daarteen in die Bybel nie, mits dit in liefde en op 'n regverdige wyse toegepas word. Dit is egter 'n ontoelaatbare wyse waarop die Skrif gebruik is en dit is nie vreemd dat hierdie soort Skrifgebruik min simpatie buite die NG Kerk gevind het nie.

Jonker (1998:139-140) wys daarop dat die eenheid in die kerk wel hanteer is, maar vanuit 'n ander hoek: "Net so word daar in entoesiastiese terme oor die eenheid van die kerk gepraat, maar dit word as 'n geestelike eenheid gesien wat nie versteur word deur die pluriforme gestalte van die kerk onder die verskillende volkere nie. Terwyl daar groot klem gelê word op die noodsaaklikheid van onderlinge skakeling tussen die kerke van die NG familie, word egter herhaaldelik gesê dat dit nie nodig is dat hulle in één kerkverband verenig hoef te wees nie." Gesamentlike aanbidding by geleentheid is aangemoedig, maar meer as dit is nie nodig nie en word ook nie deur die Skrif as opdrag gegee nie. "Verskeidenheid is beklemtoon en eenheid tot 'n groot mate genegeer" (Van der Merwe 1990:107).

Van der Merwe (1990:110) wys daarop dat met bogenoemde besluit die klem duidelik "op verskeidenheid en pluriformiteit geval" het... "Die reaksie op *Ras, Volk en Nasie* sou die Ned. Geref. Kerk egter opnuut in die brandpunt van kritiek plaas." In Maart 1975 is die verslag gepubliseer en ook in verskillende tale vertaal onder andere Engels, Duits, Frans en Nederlands. Die rede hiervoor was

dat die NG Kerk sy beleid in die buitelandse ekumeniese-kringe wou stel. Hiervan het egter nie veel gekom nie en in 1978 is die bande tussen die Gereformeerde Kerken in Nederland en die NG Kerk amptelik verbreek.

5.3.3 Buitelandse Ekumeniese bande verbrokkel

In April 1979 het die Switserse Protestantse Kerkfederasie 'n interkerklike konferensie gereël tussen die Switserse Kerke en die NG Kerk. "Die NG afvaardiging en die Switsers het ook saamgestem dat afsonderlike kerklike strukture wat tot stand gekom het vanweë geografiese en kulturele redes, gehandhaaf moet word solank hulle die eenheid van die kerk van Jesus Christus dien. Anders moet hulle heroorweeg en die hindernisse verwyder word" (Gaum 1997:26).

Ten spyte van die feit dat ds Landman, as direkteur van die Inligtingsburo van die Kaapse kerk, 'n antwoord en dokumentebundel saamgestel het onder die titel: "A plea for understanding. A reply to the Reformed Church in America" (Landman 1968:1 ev), het ook hierdie kerk sy bande met die NG Kerk beëindig. Geld vir hierdie publikasie is voorsien deur die regering (Geldenhuis 1982:75). Die NG Kerk het die afdraande pad van isolasie bewandel en verwydering het konstant op die pad gelê.

5.3.4 Die NG Kerk ontvang geheime staatsgeld

In 1974 word die NG Kerk deur die destydse Departement van Inligting genader om op vertroulike basis geld van die regering te ontvang sodat 'n ekumeniese kantoor vir die Algemene Sinode geopen kon word. Die kantoor moes nie opdragte van die departement uitvoer nie, maar moes help om die kerklike inligting wat in die buiteland versamel is te evalueer. Effektiewe teenargumente vir die stroom negatiewe propaganda teen Suid-Afrika moes opgestel word. 'n Voltydse Ekumeniese Skakelbeampte, dr Geldenhuys, is aangestel. Hy het probeer om sover moontlik nuwe ekumeniese kontak op te bou (Geldenhuys 1982:74-75).

'n Storm het in 1978 losgebars toe dit bekend geword het dat hierdie kantoor vir die eerste vier jaar van sy bestaan gedeeltelik deur geldelike hulp van die staat gefinansier is (Acta Synodi, Algemene Sinode 1978:72-77). Hierdie onaangename hoofstuk in die geskiedenis van die NG Kerk het wenkbroue laat lig en die NG Kerk het geloofwaardigheid ingeboet. In dr FE O'Brien Geldenhuys (1982:77) se eie woorde wil ek instemmend beaam, "Ons het 'n dure prys betaal vir ons aandeel aan die poging om apartheid te verkoop!"

5.4 Eenheid in die weegskaal : Kritiek teen apartheid in eie kring

Die verhouding tussen die NG Kerk en sy dogterkerke is ook vertroebel. Die NG

Kerk se volharding om apartheid te probeer regverdig en die uitbouing van sy skriftuurlike begroning het die kloof tussen die kerke vergroot. "Voortaan neem die Ned Geref Kerk en die ander drie lede van die Ned Geref Kerkfamilie standpunt teenoor mekaar in" (Hofmeyr 1996:332). Die kritiek teen die ondersteuning van die apartheidsbeleid het nie net van die jongkerke gekom nie, maar stemme teen die benadering het ook binne die NG Kerk opgegaan.

5.4.1 Verset groei uit die jonger NG Kerke

Die verhouding tussen die kerke in die NG Kerkfamilie, by name die NG Kerk en die jonger NG Kerke, is dikwels negatief beïnvloed, nie noodwendig deur suiwer kerkregtelike beginsels nie, maar deur die heersende landsbeleid wat sy "verstrengelde seekat-arms om alles slaan" (Geldenhuis 1982:128). Dit sou nie lank duur voordat die jongkerke hul stemme duidelik laat hoor het rondom apartheid nie.

Gedurende die einde van die sewentiger jare het vele stemme opgegaan wat die NG Kerk gevra het om apartheid te repudieer en in sy spore om te draai. Die jonger NG Kerke het hierin nie uitgebly nie en sou selfs die regering oor bepaalde sake aanspreek. Die NG Sendingkerk het tydens sy sinodesitting van 1978 besluit om "1. Hom teen die Wet op Groepsgebiede uit te spreek en om 'n beroep op die regering te doen om die Wet op groepsgebiede te herroep; 2. Sy besorgdheid oor die wyse waarop die Wet op Groepsgebiede uitgevoer en

toegepas word, te kenne te gee” Die NG Kerk is ook gevra om saam met die NG Sendingkerk die regering te wys op die leed wat hierdie wet veroorsaak. (Acta Synodi, NG Sendingkerk 1978:476-477).

Op dieselfde Sinode is nie net bepaalde aspekte van apartheid afgewys nie, maar is die politieke beleid self teologies beoordeel. Op Woensdag, 4 Oktober 1978, lewer die Tydelike Kommissie vir Aktuele Sake sy verslag en hierin is ‘n beskrywingspunt opgeneem wat met enkele redaksionele wysigings goedgekeur word: “Die Kerk wil dit as sy oortuiging uitspreek dat die apartheidsbeleid soos deur die owerheid gehandhaaf, in stryd is met die evangelie:

1. omdat téén die evangelie van Christus se gerigtheid op die versoening van die mense met God én met sy medemens, die gedwonge skeiding van mense op grondslag van ras en kleur ten diepste gebaseer is op die oortuiging van die fundamentele onversoenbaarheid tussen mense wat op so ‘n wyse geskei is;
2. omdat die sisteem wat uit so ‘n beleid na vore kom, noodwendig moes lei en gelei het tot ‘n toenemende polarisasie tussen mense, veral omdat die praktyk onteenseglik aangetoon het dat binne die sisteem een bevolkingsdeel, nl. die blankes, bevoorreg is en dat daar gevolglik nie voldoen is aan die evangeliese eis dat geregtigheid aan almal sal geskied nie; en
3. omdat daardeur nie alleen die menswaardigheid van die nie-bevoorregte bevolkingsdele nie, maar ook die menswaardigheid van almal wat daarby

betrokke is, aangetas word” (Acta Synodi, NG Sendingkerk 1978:399, 559).

In 1974 is *Die Broederkring* in Bloemfontein in die lewe geroep. Hierdie organisasie het bestaan uit 'n groep leraars uit die NG Kerkfamilie wat mekaar beter wou leer ken oor die kleurgrense heen. Mokgoebo (1983: 116-117) beskryf die Broederkring as: “The BK originated basically as group discussions and fellowship forming meetings, and developed into a non-racial fellowship, decentralized into regional groups where also non-pastors could become affiliated.” Vanuit hierdie organisasie is daar duidelik standpunt ingeneem teen die heersende situasie in die kerk en het as profetiese stem hoorbaar opgetree.

Die Ligdraer, amptelike tydskrif van die NG Sendingkerk, het op 16 Augustus 1980 'n pleidooi tot die NG Kerk gerig waarin gevra is dat die NG Kerk op sy spore sal terug stap en die apartheidsbeleid sal repudieer. Daar is ook daarop gewys dat die lidmate van die swart en bruin kerke die apartheidsbeleid as uiters verdrukkend ervaar (Gaum 1997:29).

Reeds in 1975 het die NG Kerk in Afrika 'n uitvoerige verslag oor volkereverhoudinge in behandeling geneem. Die kern van die saak was die volgende: “Prakties ervaar die swartman regeringsbeleid op twee maniere: positief en negatief. Positief: Die beleid van afsonderlike ontwikkeling, wat onder meer die onafhanklikheid van tuislande insluit, word waardeer. Negatief: Waar

die beleid gegrond is op diskriminasie op grond van kleur, word dit ervaar as 'n sisteem waardeur die witman homself bevoordeel ten koste van die swartman. Dit is selfsugtig." 'n Lang debat het gevolg en die vergadering het besluit om die eerste deel uit te laat maar wel van die tweede gedeelte rondom die diskriminasie kennis te neem (Acta Synodi, NG Kerk in Afrika 1975:201).

Ds Sam Buti, leraar van die NG Kerk in Afrika, beskryf self hoe moeilik dit soms in daardie tyd vir hul as leraars in die swart gemeenskap was, aangesien die mense hul as ondersteuners van die apartheidsbeleid gesien het. "Dit is seker omtrent die grootste frustrasie in die lewe van 'n evangelis of dominee in die N.G.Kerk in Afrika. Die ander kyk op hom neer as een van die "honde van apartheid" wat sy rug vir die werklike belange van die swart gemeenskap gedraai het" (Meiring 1975:6). Juis dit het ook al meer druk op die Kerk geplaas om sy standpunt duidelik ten opsigte van apartheid te formuleer en daarmee saam die NG Kerk se Skriftuurlike regverdiging daarvan.

Tot 1982 het die Reformed Church in Africa nie 'n amptelike besluit oor apartheid geneem nie, maar sy besluite het wel getuig van die onaanvaarbaarheid van die stelsel. Dié Kerk het wel in 1980 in 'n memorandum aan die Eerste Minister die wette op groepsgebiede, gemengde huwelike, artikel 16 van die Wet op Immoraliteit, aanhouding sonder verhoor en die nuwe konstitusionele voorstelle teengestaan (Acta Synodi, Reformed Church in Africa 1980:127-131).

“Die RCA het in sy geledere twee faksies geakkommodeer naamlik ‘n radikaal-politiese faksie en ‘n meer evangeliese faksie. Eersgenoemde groep het radikaal die stryd teen apartheid aangesê” (Crafford & Gous 1993:371). Na die Wêreldbond van Gereformeerde Kerke se uitspraak in 1982 teen apartheid en die verklaring van apartheid tot sonde en kettery was daar selfs ‘n aantal leraars van die Reformed Church in Africa wat dit letterlik wou opneem en alle bande met die NG Kerk wou verbreek. Hulle het selfs so ver gegaan as om hul legitimasiëdokumente aan die NG Kerk terug te stuur. Die gevolg was egter dat daar ‘n skeuring in die Reformed Church in Africa plaasgevind het deurdat die gemeentes by hul leraars gestaan het en die kerk het twee gemeentes verloor. Daar was dus duidelike stemme teen apartheid in hierdie kerk en dit sou ook lei tot verwydering tussen dié kerk en die NG Kerk.

“Na 1980 kom veral twee denkstrome onder die drie jongkerke na vore om die Ned Geref Kerk se halstarrigheid te hanteer, naamlik die voortbou op die eenwordingproses wat reeds aan die gang gesit is en ‘n streng profetiese konfrontasie met gepaardgaande verbreking van amptelike bande” (Hofmeyr 1996:333).

In 1982 skryf Geldenhuys (1982:130) rondom die situasie in die verhoudinge van die kerke die volgende: “Dit is duidelik: die blanke en die ander NG Kerke in Suid-Afrika staan by ‘n kruispad. Ondanks alles wat hulle aan mekaar bind, word hulle uitmekaar gehou deur die politieke stelsel in die land, waaraan die blanke

kerk nog steeds prinsipieel sy steun gee... Op dié punt staan die kerke teenoor mekaar. Is dit nie die punt waar versoening moet begin nie?" Die NG Kerkfamilie het voor 'n uitdaging te staan gekom en hierdie moeilike pad van versoening en eenheid sou plek–plek gevaarlike draaie en slaggate hê.

5.4.2 Stemme binne die NG Kerk spreek duidelik

Selvs binne die NG Kerk het lidmate, leraars, kerkraadslede en teoloë begin om kritiek teen die situasie in die kerk uit te spreek. Aanvanklik was dit 'n minderheidsgroep wat wou beswaar aanteken teen die ingeslane beleid van die NG Kerk, maar dit sou weldra tot 'n duidelike stem in die kerk groei.

In 1978 verskyn 'n boek met die titel: "Veelvormigheid en eenheid" wat saamgestel is deur Vorster en bestaan het uit 'n aantal opstelle wat steun aan die beleid en praktyk in die NG Kerk verleen het. As teenreaksie verskyn in 1979 'n boek met die titel: "Die Eenheid in die Kerk" waarin heelparty kritiek teen die status quo in die NG Kerk uitgespreek word.

Die hele debat rondom die belangrike saak het gekulmineer in die *Hervormingsdaggetuienis* op 31 Oktober 1980. Die Kerkbode het hierdie getuienis gepubliseer. Hierin het agt teoloë, proff WD Jonker, W Esterhuizen, B Combrink, BC Lategan, AB du Toit, JA Heyns, HW Rossouw en CFA Borchardt, op suiwer teologiese gronde uitgespel waarom die bestaande orde wat deur die

NG Kerk gesteun word, ingrypend sal moet verander. Die teoloë vra dat die NG Kerk moet streef na die uitskakeling van die liefdelose en rassistiese gesindhede en handeling wat die boodskap van Gods versoenende genade ontkragtig. Verder pleit hul vir solidariteit van die Christelike liefde vir almal wat in hierdie lyding en nood gedompel is. Hulle glo ook dat die NG Kerk saam met ander kerke 'n bydrae kan lewer om die owerheid en onderdane tot 'n dieper bewuswording van die eise van God se Woord te bring, waarbinne hulle geroepe is om die bestaande orde te hervorm (Gaum 1997:30-31; Crafford & Gous 1993:366 en Van der Merwe 1990:216-266).

Die *Hervormingsdaggetuienis* het eenheid in die kerk bepleit en gevra vir 'n vorm van eenheid. Serfontein (1982:154) maak hierby die opmerking dat "The call for unity by the Eight was an attempt to halt the breakaway move by the black churches from the NGK and to pave the alignment of all conservative Protestant churchgoers in the country, especially after the SACC member churches' commitment to civil disobedience." Later sê hy ook "The "Witness" did not propagate the unification of the four racially separated NG churches, but merely mentioned a "form of church unity" (Serfontein 1982:157).

In November 1981 verskyn "Storm-kompas" met 'n twaalfstal opstelle in 'n bundel saamgevoeg waarin die skrywers se uitsluitlike doel was om suiwer koers aan te dui in 'n krisistydperk van rassepolitiek in Suid-Afrika. Agterin die boek word 44-stellings gegee. Dit was juis hierdie stellings wat wye publisiteit geniet het

(Serfontein 1982:172-175). Onder andere is daar belangrike stellings oor apartheid soos byvoorbeeld: Stelling "35. Dit het tyd geword dat die Ned Geref Kerk dit duidelik sal sê dat die apartheidsbeleid in Suid-Afrika baie wrange vrugte gedra het, ten spyte van die goeie bedoelings van die owerheid om bevolkingsgroepe afsonderlik te laat ontwikkel. Daarom behoort die kerk dit duidelik te stel dat die Christen dié beleid nie sonder meer kan onderskryf nie" (Smith ea 1981:139-140). Betekenisvolle stukrag is hierdeur aan die gesprek rondom die hervorming gegee.

Op 9 Junie 1982 verskyn "Die Ope Brief aan die NG Kerk" wat 123 ondertekenaars in *Die Kerkbode* laat publiseer het. Hierin is onder andere verklaar dat die kerk altyd sal getuig teen samelewingsordeninge wat onversoenbaarheid tussen mense en mensegroepe as uitgangspunt neem. Wette wat die simbole van hierdie vervreemding geword het soos byvoorbeeld die wette op gemengde huwelike, rasseklasifikasie en groepsgebiede kon nie Skriftuurlik verdedig word nie (Gaum 1997:32). Hierdie brief het binnelands sowel as buitelands baie reaksie uitgelok. Later het selfs 'n boek verskyn met die titel: "Perspektief op die Ope Brief" (Bosch ea 1982:1-10). Van der Merwe (1990:271) stel dit tereg dat hierdie brief 'n belangrike impuls was op die weg na vernuwing in die beleid van die NG Kerk. Sedert die Federale Raad se vergadering in 1984 het die NG Kerk geleidelik 'n kentering beleef en sou dié kerk wegbeweeg van sy benadering soos in *Ras, volk en Nasie*, na die beskouing wat uitdrukking gevind het in *Kerk en Samelewing*.

5.5 Die jonger NG Kerke en hulle strewe tot eenheid

“Die NG Kerk het vanweë ons houding oor ras en kleur ongeloofwaardig by baie swart mense geword. Die haat wat by die swart jeug al sterker word, is in ‘n groot mate ons eie skuld” (Jonker 1998:143). As gevolg van die vertroebelde verhoudinge en die NG Kerk se regverdiging van apartheid, is die verhoudinge tussen die kerke in die NG Kerkfamilie ook direk geraak. “Relationships between the white NGK and the three “younger” black churches...is an uneasy one, characterised by tension and occasional confrontations” (Serfontein 1982:109).

Ondanks die vertroebelde verhoudings het die jongkerke hulle tog beywer vir eenheid in die NG Kerkfamilie en het hierdie soeke na eenheid al sterker op die voorgrond getree.

Reeds in 1950, kort nadat die Nasionale Party aan bewind gekom het, was daar twee beskrywingspunte in verband met apartheid op die tafel van die Sinode van die NG Sendingkerk. Dit het onder andere ook oor die sendingbeleid van die NG Kerk gehandel. Tydens die Sinode van 1950 is die twee beskrywingspunte, onderskeidelik vanaf die Ring van Wynberg en die Kerkraad van Wellington, na ‘n spesiale kommissie oor Apartheid verwys.

Die verslag van hierdie kommissie is op 23 Oktober 1950, die laaste dag van die Sinode, ter tafel geneem. Die verslag het die bestaan van afsonderlike kerke en

ook dat daar genoegsame grondige redes is waarom op kerklik-godsdiensige gebied eiesoortigheid beoefen moet word, erken. Die verslag het die besluit van die vergadering geword (Acta Synodi, NG Sendingkerk 1950:292-296). Verder het die vergadering ook in sy beleidstuk oor apartheid verklaar: “ten opsigte van die Sendingbeleid van die Moederkerk, soos prakties sedert die stigting van die Sendingkerk uitgevoer, het laasgenoemde haar dit laat welgeval” (Acta Synodi, NG Sendingkerk 1950:269).

Eers tydens die Sinode van 1966 sou die NG Sendingkerk die gedagte van strukturele kerkeenheid op die tafel plaas. Hierdie gedagte is die eerste keer opgehaal in die verslag van ‘n tydelike kommissie wat tydens die sinodesitting moes ingaan op die “Kerkregtelike Posisie van die Sendelinge en Aanverwante Sake”. Die Sinode het besluit om ‘n gedeelte van die verslag op die volgende vergadering van die Federale Raad van NG Kerke te berde te bring (Acta Synodi, NG Sendingkerk 1966:289). Die toepaslike formulering wat in gedagte was sou later duidelik blyk, naamlik : “Daar moet voorts gesoek word na die regte orgaan om uitdrukking te gee aan die wesenlike eenheid van die Kerkverband tussen die Moeder en die Dogterkerke deur die uitbouing van die Federale Raad van die NG Kerke tot ‘n volwaardige Sinode met jurisdiksie oor Leer en Liturgie” (Acta Synodi, NG Sendingkerk 1970:119).

Tydens die Sinode van 1970 het ‘n verslag insake “‘n Ondersoek na die Selfstandigheid van die NG Sendingkerk” voor die Sinode gedien. Hierdie

verslag het onder andere ook die verslag van die Tydelike Kommissie van 1966 ingesluit. Die Sinode het kennis geneem dat die gesprek in die Federale Raad nie verder gevorder het as slegs maar die begeerte om die eenheid in nouer betrekkinge te handhaaf nie. Die Sinode spreek hom sterk uit ten gunste van kerklike eenheid en sy soeke na eenheid in die NG Kerkfamilie: “Die HE Sinode van die NG Sendingkerk in SA spreek dit as sy diepe begeerte uit dat die Federale Raad van NG Kerke uitgebou sal word tot ‘n volwaardige Algemene Sinode met jurisdiksie oor Leer en Liturgie om daardeur uitdrukking te gee aan die wesentliche eenheid van die kerk wat gegrond is op dieselfde Gereformeerde belydenis” (Acta Synodi, NG Sendingkerk 1970:309; Mettler 1979:78).

Die idee van die omskepping van die Federale Raad van NG Kerke in ‘n Sinode is deur die Sendingkerk se verteenwoordigers op die vergadering van die organisasie in 1972 voorgehou (Mettler 1968:27). Die Raad het besluit om die status quo te handhaaf. ‘n Aantal praktiese besware het aanleiding tot die besluit gegee, naamlik:

- ‘n Sinode waarvan die ressort vanaf die Kaap tot in Sentraal-Afrika strek sal groot finansiële kostes tot gevolg hê;
- Dit is onbevredigend om ‘n Sinode te verklein;
- Die Sinodes van Mkoma en Salisbury behoort reeds tot die Algemene Sinode van Midde-Afrika Presbiteriaans;

- Die aantal afgevaardigdes na die ekumeniese liggame soos byvoorbeeld die Gereformeerde Ekumeniese Sinode sal dan verminder moet word aangesien nie agt Sinodes verteenwoordig sal word nie, maar slegs een gesamentlike Sinode (Loff 1998:257).

Hierdie redes is egter nie oortuigend nie en wek die indruk dat ander onuitgesproke beginsels hier swaarder geweeg het as 'n opregte soeke na eenheid in die NG Kerkfamilie. Tog moet ook met Kunneke (1993:252) saamgestem word dat "Die Federale Raad is binne die konteks van die gereformeerde kerkreg nie 'n uitdrukking van kerkverband nie terwyl eenheid en kerkverband nie van mekaar geskei kan word nie."

Die NG Sendingkerk het in 1974 tydens sy volgende sinodesitting sy vorige besluit herhaal, naamlik: "Die Sinode herbevestig sy wens dat die kerke van Gereformeerde belydenis deur 'n belydenis-Sinode verenig sal word, soos besluit by sy Sinode van 1970" (Acta Synodi, NG Sendingkerk 1974:382).

Gedurende die volgende jaar het die Algemene Sinode van die NG Kerk in Afrika ook tot die gesprek rondom kerkvereniging toegetree. Een van die belangrikste besluite van hierdie Sinode in 1975 te Worcester was juis die uitspraak ten gunste van die strukturele vereniging van die verskillende NG Kerke in Suid-Afrika (Acta Synodi, NG Kerk in Afrika 1975:253). Hierdie Sinode word tereg 'n waterskeiding in die geskiedenis van die NG Kerk in Afrika genoem, aangesien die Sinode hom ook duidelik teen apartheid uitgespreek het. "Die NGKA het

onafhanklik begin optree en in 1975 lidmaatskap van die SARK verkry – die eerste NG Kerk om dit te doen” (Crafford & Gous 1993:372).

Die Reformed Church in Africa het met verloop van tyd by die eenheidsgedagte aangesluit. Reeds in 1976 het die Reformed Church in Africa gekies “for one Reformed Church instead of a family of four DR Churches” (Acta Synodi, NG Sendingkerk 1978:55). In Oktober 1980 het dié kerk besluit om een te word met die NG Sendingkerk en daarmee die deur oop te hou vir ander NG Kerke om ook aan te sluit. Hul hoofdoel bly egter steeds ‘n strewe na ‘n “multilateral church union”. “Within the Reformed Church in Africa (R.C.A.) there is a strong desire for unity with the other members of the Federal Council of D.R. Churches” (Cronjé 1982:80).

Tydens die vergaderings van die Gereformeerde Ekumeniese Sinode het die NG Kerk in ‘n toenemende mate ook die afgevaardigdes van die NG dogterkerke in die frontlinie teenoor hom aangetref. Suid-Afrika het egter in hierdie tyd in ‘n toestand van spanning gekom. Die swart jeug het die verset teen die blanke regime opgeneem. Die studente-onluste in Soweto in Junie 1976 het ‘n skokgolf deur die hele land gestuur. Onrus was nie net beperk tot Soweto nie, maar het ook na die res van die land oorgespoel.

Die gebeure in Soweto en die anti-apartheidstryd se verskerping in die gesprekke tussen kerke het duidelik in Augustus 1976 tydens die Gereformeerde

Ekumeniese Sinode in Kaapstad weerklank gevind. Die NG Sendingkerk het as gasheer vir hierdie besondere geleentheid opgetree (Crafford & Gous 1993:368).

Na afloop van die vergadering het die NG Kerk die inisiatief geneem en 'n versoeningsbyeenkoms gereël. By laasgenoemde vergadering is 'n ad hoc-kommissie vir een kerkverband vir die NG Kerkfamilie saamgestel. Die kommissie het aanbeveel dat 'n oorkoepelende sinode vir die NG Kerkfamilie ingestel sal word. Die Sinode sou jurisdiksie oor belydenis, leer, kerkorde en sake wat die kerke gesamentlik raak, hanteer (Hofmeyr 1996:333).

Die daaropvolgende vergadering van die Federale Raad het die aanbeveling aanvaar. Die Reformed Church in Africa het die ander lede van die NG Kerkfamilie uitgenooi om oor die implementering van dié besluit te beraadslaag. Tydens die byeenkoms was die NG Kerk, die NG Sendingkerk en die RCA teenwoordig. Die NG Kerk in Afrika was egter afwesig. Mettertyd het die bevrydingstryd in felheid toegeneem en die NG Kerk se voortdurende vassteek teen eenwording het die kerk se herenigingsproses gekortwiek.

Op inisiatief van die Reformed Church in Africa is twee vergaderings gehou om gesprek te voer rondom die saak van kerkeenheid. Hierdie vergaderings is onderskeidelik op 21 April 1978 in Durban asook op 30 en 31 Mei 1978 in Kaapstad gehou en is deur die verteenwoordigers van die NG Kerk, NG Sendingkerk, NG Kerk in Afrika en die Reformed Church in Africa bygewoon. Die

vrug van hierdie vergaderings is opgeneem in 'n memorandum wat onder andere die vier verskillende kerke se standpunte rondom die saak weergegee het. Die Memorandum het voor die Sinode van die Sendingkerk tydens sy sitting in 1978 gedien (Acta Synodi, NG Sendingkerk 1978:24).

In die gesprek rondom kerklike eenheid het dit duidelik geword dat daar nie meer langer van kerkeenheid in terme van 'n abstrakte gedagte gepraat kon word nie, maar daar moes op kerkvereniging toegespits word. 'n Uitdruklike onderskeid is tussen "church unity" en "church unification" gemaak (Acta Synodi, NG Sendingkerk 1978:51-58; Loff 1998:257).

In die lig van bogenoemde was dit duidelik dat die uitgangspunt om bloot die Federale Raad te omskep in 'n Algemene Sinode nie 'n doel opsigself kon wees nie, maar dat dit hoogstens 'n stap in die proses tot kerkvereniging kon wees. Die NG Kerk het juis daarom bly volhard in sy verzet teen die vervanging van die Federale Raad met 'n Sinode. "Die sinodale besluite van die jonger kerke vra met toenemende ongeduld en hewigheid vir nouer eenheid – strukturele eenheid in een kerklike struktuur met een Algemene Sinode" (Geldenuys 1982:126).

In Maart 1978 in Bloemfontein is die saak op die spits gedryf toe die Federale Raad vergader het. Die Raad het egter besluit om by sy lidkerke aan te beveel dat 'n Sinode gevorm word en dat die Federale Raad behou word as skakelliggaam. Daar moes 'n oorkoepelende Sinode geskep word met 'n

jurisdiksie oor die belydenisskrifte van die kerk, die kerkorde en alle ander sake wat direk op die gemeenskaplike belange betrekking het. Geldenhuys (1982:126) merk tereg op dat “In hierdie voorstel was daar geen sprake van kerklike eenwording nie. Dit was alleen ‘n poging om ons wesenlike eenheid ook prakties gestalte te gee in ‘n vergadering wat gesag sou hê oor ons gemeenskaplike belange.” Die vraag het nou ontstaan of daar gewerk moet word in die rigting van ‘n oorkoepelende Sinode of strukturele kerkvereniging.

Op Saterdag, 22 September 1978, neem die NG Sendingkerk tydens sy sinodesitting ‘n belangrike prinsipiële besluit oor kerkvereniging: “Aangesien die Nuwe Testament die eenheid van die Kerk as liggaam van Christus baie duidelik leer, besluit die Sinode om die beginsel van eenwording van die NG Kerke in Suid-Afrika te aanvaar” (Acta Synodi, NG Sendingkerk 1978:488). ‘n Paar dae later neem die Sinode na indringende gesprek die volgende besluit:

- “Die HE Sinode herbevestig sy erkenning en aanvaarding van die wesenlike eenheid wat daar kragtens die gemeenskaplike geloof in en verbondenheid aan dieselfde Here en sy Woord en kragtens die erkenning van dieselfde belydenis en kerkregering tussen die NG Kerkverbande bestaan.
- Die Sinode vereenselwig hom met die beginsel van die Gereformeerde kerkreg waarvolgens ‘n oorkoepelende Sinode onhoudbaar is tussen Sinodes van kerke waarvan die gemeentes nie institusioneel aan mekaar verbonde is nie.

- Die HE Sinode besluit gevolglik dat kerkvereniging vanaf gemeentevlak beskou moet word as die enigste Gereformeerde basis waarop onderhandelinge gevoer sal word met die oog op die konkrete realisering van die Godegewe eenheid binne die familie van die NG Kerke.
- ...Indien een of ander kerk of kerke nie hul weg tot sodanige onderhandelinge oopsien nie, mag die onderhandelinge nie versand nie, moet daarmee voortgegaan word en moet die deur altyd oop bly vir die ander kerk of kerke vir latere aansluiting. U sal opmerk dat geen bepaalde formule met die oog op onderhandeling aangebied word nie. Die rede is voor die handliggend nl.:die betrokke kommissie van die NG Sendingkerk moet die wydste onderhandelingsmoontlikheid kry” (Acta Synodi, NG Sendingkerk 1978:495-496).

Die NG Sendingkerk het hiermee sy vorige besluit van 1970 vir die instelling van ‘n oorkoepelende Sinode verruil vir die gedagte van kerkvereniging vanaf gemeentevlak na uiteindelik rings- en sinodalevlak (Adonis 1982:210).

Hierteenoor het die NG Kerk tydens sy Sinode van 1978 ‘n ander standpunt gehuldig. “1.Die Sinode verklaar:

1.1 dat die daarstelling van sinodes nie tot die wese van die kerk behoort nie, maar tot die welwese;

1.2 dat daar nie gereformeerde kerkregtelike gronde bestaan vir die vorming van

'n oorkoepelende sinode wat bindende besluite vir outonome kerke kan neem nie,

1.3 dat 'n gesagdraende oorkoepelende sinode nie noodsaaklik is om óf sake van gemeenskaplike belang te bespreek óf uitdrukking te gee aan eenheid tussen outonome kerke van die Ned. Geref. Kerkfamilie nie;

1.4 dat 'n oorkoepelende sinode wat bindende besluite neem, inbreuk op die outonomie van die selfstandige sinodes impliseer" (Acta Synodi, NG Kerk 1978:891-895).

Met hierdie besluit het die NG Kerk gehou by sy beleid soos wat dit gekonstateer is in *Ras, Volk en Nasie*. "Die beleidstandpunt van die Ned. Geref. Kerk staan teenoor die belydenisstandpunt van die NG Sendingkerk" (Kunneke 1993:256).

Die Reformed Church in Africa het ook in 1980 weereens bevestig dat 'n oorkoepelende sinode 'n onvoldoende uitdrukking sal wees van die kerkeenheid wat hulle begeer (Acta Synodi, Reformed Church in Africa 1980:10). Rondom die kwessie van kerkvereniging het dieselfde Sinode die volgende besluit: "Although the R.C.A. is ultimately striving for multilateral church union, Synod in principle decides, as a first step towards church union, to enter into full fledged union with the N.G. Sendingkerk leaving the door open for other members of the family of Dutch Reformed Churches. The Synodical Committee is instructed to negotiate with the Moderamen of the N.G. Sendingkerk on union" (Acta Synodi, Reformed Church in Africa 1980:7-8).

Die NG Sendingkerk het tydens sy sinodesitting van 1982 kennis geneem dat daar tydens die reses weinig vordering in terme van kerkvereniging gemaak is en dat slegs samesprekings met die Reformed Church in Africa gehou is (Acta Synodi, NG Sendingkerk 1982:12 en 554).

Die NG Kerk in Afrika was van mening dat al die kerke van die NG Kerkfamilie by gesprekvoering betrek moet word en het dus nie hul weg oopgesien om net met sekere kerke alleen te onderhandel nie. Die NG Kerk was bereid om oor kerkeenheid te praat, maar dan slegs as 'n onderdeel van 'n veel langer sakelys (Acta Synodi, NG Sendingkerk 1982:28-29). 'n Aantal konferensies vir moderature is gehou en by só 'n geleentheid is 'n drietal stellings opgestel om aan die Algemene Sinode van die NG Kerk voor te lê. Die stellings het gehandel oor die strukturele eenheid van die NG Kerkfamilie, Apartheid en die kriteria vir kerklike verhoudinge.

Die NG Sendingkerk het egter in 1986 by sy volgende sinodesitting weer eens kennis moes neem dat min vordering ten opsigte van kerkvereniging gemaak is en die gevolg was dat dié saak bykans tot stilstand gekom het. Teleurstellend was egter die feit dat teen September 1982 "die eenheidsamesprekings vir alle praktiese doeleindes van die baan" was met die Reformed Church in Africa (Acta Synodi, NG Sendingkerk 1986:64). Die verenigingspoging het skipbreuk gelei en een van die sake wat die verhoudings geskaad het was die feit dat Ds A Bhiman, wat deur die Reformed Church in Africa opgelei is, deur die NG

Sendingkerk gelegitimeer is sonder dat die Kerk van opleiding in die saak geken is. Ds Perold de Beer (soos aangehaal in Crafford & Gous 1993:371) wys daarop dat die Reformed Church in Africa sedertdien net geïnteresseerd was in 'n eenheidsgesprek wat al vier die NG Kerke in Suid-Afrika betrek. Vordering op die gebied van kerkvereniging sou binnekort op die agtergrond geskuif word en dit moes plek maak vir belydenisvorming wat die sentrale plek ingeneem het.

5.6 Die vergadering van die Wêreldbond van Gereformeerde Kerke: Ottawa 1982

Die Wêreldbond van Gereformeerde Kerke is die oudste en grootste gereformeerde ekumeniese liggaam ter wêreld. In Augustus 1982 is hierdie organisasie se vergadering in Ottawa, Kanada gehou. Reeds voor die vergadering was daar aanduidings dat die NG Kerk "sou deurloop op die byeenkoms" (Van der Merwe 1990:316). Op uitnodiging het dr Allan Boesak, predikant in die NG Sendingkerk, 'n referaat oor rassisme gelewer. "In die lig van die inhoud van hierdie referaat was dit duidelik wat die Ned. Geref. Kerk te wagte kon wees. Dit sou slegs die begin wees van 'n goed georkestreerde poging om die Ned. Geref. Kerk en sy beleid finaal voor die wêreld te ontmasker. Hierin sou Allan Boesak 'n reuse rol speel" (Van der Merwe 1990:325).

Op Dinsdag, 17 Augustus 1982, is die vergadering met 'n nagmaalsdiens geopen en by die diens is 'n verklaring aan die afgevaardigdes deur 'n afgevaardigde van

die NG Kerk in Afrika voorgelees waarin gesê is dat sommige afgevaardigdes nie hul weg oopsien om aan die nagmaal deel te neem nie. Hierna het elf Suid-Afrikaners, waaronder Boesak, die nagmaaldiens verlaat. “Hierdie optrede (het), meer as enige dokument of toespraak die onoorbrugbare kloof tussen die Ned. Geref. Kerk en sommige Swart lidmate van die jon(g)kerke geartikuleer” (Van der Merwe 1990:327-328).

Dr Beyers Naudé het ‘n groeteboodskap aan die vergadering gestuur waarin hy die hoop uitgespreek het dat die vergadering ‘n duidelike boodskap van hoop sal uitstuur rondom die mense wat ly deur die apartheidsbeleid in Suid-Afrika. “Een van die spykers in die doodskis van die NG en Hervormde Kerk op die Gereformeerde Kerkeberaad in Ottawa, Kanada, was ‘n brief van dr. Beyers Naudé” (Die Transvaler 27 Augustus 1982:1). Die brief het beslis ‘n rol in die uiteindelijke besluite van die vergadering gespeel.

Op grond van die siening dat die NG Kerk die apartheidstelsel in Suid-Afrika sou regverdig het deur die evangelie en die gereformeerde belydenis te misbruik, is dié kerk se lidmaatskap opgeskort. Hierdie besluit het ook gegeld vir die Hervormde Kerk, wat ook lid van die organisasie was. Die opskorting van die lidmaatskap sou van toepassing bly totdat die twee kerke deur hul uitsprake en optredes sou bewys dat hulle van oortuiging verander het (Gaum 1997:38). Apartheid is tot ‘n dwaalleer verklaar en dr Allan Boesak is by die geleentheid

eenparig verkies tot president van die Wêreldbond van Gereformeerde Kerke (Naudé 1995:118).

Die NG Kerk is voor 'n kruispad geplaas waarin kritiese selfondersoek aan die gang moes kom en waar 'n nuwe, vars siening aangeneem moes word. 'n Uitdaging tot 'n nuwe begin het die NG Kerk gekonfronteer. Die NG Kerk was deels self ook verantwoordelik vir die gebeure in Ottawa aangesien talle ekumeniese gesprekke sedert 1974 duidelik daarop gedui het dat die kerk se beleid onbevredigende antwoorde gebied het. Die beleid van afsonderlike ontwikkeling soos verwoord in *Ras, Volk en Nasie* het eenvoudig nie die mas opgekom nie en kon nie water hou nie. "Die Ned. Geref. Kerk moes terug na die tekenbord, moes weer gaan dink, maar meer nog, moes ook gaan doen!" (Van der Merwe 1990:358).

Binne weke na die vergadering van die Wêreldbond van Gereformeerde Kerke het die NG Sendingkerk se Sinode te Belhar in Kaapstad vergader. Die golf van invloed vanaf Ottawa sou hier straks duidelik blyk. Die NG Kerk kon dit nie ignoreer nie.

5.7 Die NG Sendingkerk verwoord verdeeldheid

Die gebeure in Ottawa en die verskille op die Federale Raad van Kerke het vervreemding in die hand gewerk. 'n Skynbaar onoorbrugbare kloof het stellig

tussen veral die NG Kerk en die NG Sendingkerk stelling ingeneem. Soos daarop gewys, het die NG Sendingkerk reeds in 1978 'n besluit rondom apartheid geneem. Die standpunt van die NG Kerk het hierteenoor gestaan en dit het die weg gebaan vir die besluite van die NG Sendingkerk in 1982.

5.7.1 Die verklaring van 'n status confessionis

Die NG Sendingkerk se drie en twintigste sinodale vergadering het op 22 September tot 6 Oktober 1982 plaasgevind. Die Handeling van die vergadering van die Wêreldbond van Gereformeerde Kerke in Ottawa het via die verslag van die kommissie van Ekumeniese Sake op die tafel van die Sinode gekom. Reeds voor die sinodesitting is die besluite van die betrokke vergadering amptelik gepubliseer en het dit ook op 16 September 1982 in *Die Ligdraer*, amptelike blad van die NG Sendingkerk, verskyn.

Op Vrydag, 1 Oktober 1982, het die eerste verslag van die Tydelike Kommissie vir Ekumeniese Sake aan die orde gekom. Die verslag het uit twee afdelings bestaan waarvan die eerste die aanbevelings van die afgevaardigdes na Ottawa ingesluit het en hiervan is kennis geneem. Die tweede afdeling het gehandel oor die NG Sendingkerk en Apartheid. Die voorstel van die kommissie aan die Sinode het direk hieruit gevloei. Die vergadering het die volgende besluit geneem: "Omdat die sekulêre evangelie van Apartheid ten diepste die belydenis van versoening in Jesus Christus en die eenheid van die Kerk van Jesus

Christus in sy wese bedreig, verklaar die NG Sendingkerk in SA dat dit vir die Kerk van Jesus Christus 'n *Status Confessionis* daarstel" (Acta Synodi, NG Sendingkerk 1982:706).

Hierna het die Sinode ook die volgende besluit goedgekeur: "Ons verklaar dat apartheid (afsonderlike ontwikkeling) 'n sonde is, dat morele en teologiese regverdiging daarvan 'n bespotting van die evangelie is en dat sy volgehoue ongehoorsaamheid aan die Woord van God, 'n teologiese kettery is" (Acta Synodi, NG Sendingkerk 1982:706).

"Streng gesproke beteken die uitdrukking *status confessionis* dat 'n Christen, 'n groep Christene, 'n kerk of groep kerke oordeel dat 'n situasie ontstaan het, 'n oomblik van waarheid aangebreek het waarin niks minder nie as die evangelie self, hul mees basiese belydenis aangaande die Christelike evangelie, op die spel staan, sodat hul verplig voel om daarteenoor te getuig en te handel" (Cloete & Smit 1984:22). In *Die Kerkbode* van 4 April 1984 verduidelik die NG Sendingkerk in 'n skrywe aan die NG Kerk dat *status confessionis* vir hulle beteken "dat ons hierdie saak as 'n geleentheid beskou waaroor dit onmoontlik is om te verskil sonder om die integriteit van ons gemeenskaplike belydenis as gereformeerde kerke ernstig in gevaar te stel."

Prof Gustav Bam het die Sinode gewys op die implikasies van die afkondiging van 'n *status confessionis* en wat dit vir die kerk inhou. Volgens Bam beteken die

staat van belydenis: “Die geloof word duidelik bely en die valse leer wat hiermee strydig is, duidelik afgewys” (Acta Synodi, NG Sendingkerk 1982:605).

Die Sinode het hom verder in geen onduidelike taal uitgespreek teen die NG Kerk se standpunt: “Die NG Kerk glo, na die Sinode se oortuiging, in die ideologie van apartheid wat direk in stryd is met die Evangelieboodskap van versoening en die sigbare eenheid van die Kerk. Daarom bring die Sendingkerk besluit van 1978 (soos prinsipiël beredeneer in Afdeling 1) mee dat hy nie anders kan as om met die diepste leedwese die NG Kerk van teologiese kettery en afgodery te beskuldig nie, gesien in die lig van haar teologiese geformuleerde standpunt en die implimentering daarvan in die praktyk. Die NG Sendingkerk doen hierdie oproep in diepe ootmoed en selfondersoek dat ons nie “terwyl ons vir ander gepreek het, self verwerplik sou wees nie”, 1 Kor 9:27” (Acta Synodi, NG Sendingkerk 1982:714). Tog is dit opvallend dat hoewel dié kerk hierdie besluite geneem het, hulle tog die gesindhied geadem het dat hulle bande met die NG Kerk wou behou.

Loff (1998:264) wys daarop die Sinode sy besluite aan die NG Kerk sou oordra en vir hom dui dit daarop dat die NG Sendingkerk beoog het om die NG Kerk te laat afsien van sy gekose standpunt ten opsigte van apartheid, maar tog nog steeds sterk gevoel het om sy bande met dié kerk te behou. Hierdie droom is gebore uit die hoop op “’n uitbouing en nie ‘n verbreking van ons verhouding nie” (Acta Synodi, NG Sendingkerk 1982:611).

5.7.2 Die Belydenis van Belhar

Hoewel die verklaring van 'n *status confessionis* nie noodwendig hoef te lei tot 'n belydenisskrif nie, het die Sinode van die NG Sendingkerk in 1982 wel geoordeel dat dit die weg is wat die kerk sou volg. Die belangrikheid van die apartheidskwessie in Suid-Afrika spreek hier mee. Reeds op die betrokke sinodesitting is 'n ad hoc-kommissie aangewys om so 'n belydenis op te stel. Die Sinode het ook 'n Tydelike Regskommissie benoem wat die prosedure sou ontwerp waarvolgens die konsepbelydenis belydenisstatus gegee sou word (Gaum 1997:34; Loff 1998:264-265).

Die ad hoc-kommissie het sy verslag aan die Sinode voorgehou en daarby was ook die aanbevelings van die Tydelike Regskommissie ingesluit. Die konsepbelydenis, asook 'n begeleidende brief is deur die vergadering goedgekeur op voorwaarde dat die beoogde konsepbelydenis eers deur die mindere kerkvergaderings beoordeel sal word voordat dit deur die Sinode afgehandel word (Acta Synodi, NG Sendingkerk 1982:637 en 749-753).

“Gedurende die reses was die gemeentes en Ringe veronderstel om die konsepbelydenis ernstig te bestudeer. Te oordeel aan die reaksie wat uit die Kerk gekom het, is dit nie 'n uitgemaakte saak dat dit oral wel gebeur het nie” (Loff 1998:265). Buite die NG Sendingkerk het die konsepbelydenis wel ook wye aandag geniet.

Die Kerkbode (13 Oktober 1982:1) was eerste om op die gebeure te reageer en het sy lesers gevra om kalm na die gebeure en die konsep-belydenis te kyk. Die Algemene Sinode van die NG Kerk het slegs enkele dae na die Sinode van die NG Sendingkerk vergader. Die vergadering het kennis geneem van die amptelike skrywe van die NG Sendingkerk en het daarop gewys dat die Sinode nog nie genoegsame tyd gehad het om diepgaande studie daarvan te doen nie. “Die Algemene Sinode

- 1.2 wil ook sy dankbaarheid te kenne gee vir die feit dat die NG Sendingkerk nie sy bande met die Ned. Geref. Kerk wil verbreek nie maar bereidwilligheid toon om die gesprek voort te sit
- 1.3 wil sy hartseer en ontsteltenis uitspreek oor die onbillike beskuldiging van teologiese kettery en afgodery aan die adres van die Ned. Geref. Kerk
- 1.4 verseker die NG Sendingkerk dat hy steeds selfondersoek en voortgaande studie doen ten einde vas te stel of sy huidige siening met betrekking tot Kerklike- en menslike verhouding in lyn is met die eise van die Heilige Skrif is
- 1.5 Is bereid om onbevooroordeeld en op 'n gelyke gespreksbasis saam met die NG Sendingkerk opnuut na die Skrif te gaan ten einde te soek na die antwoorde op verskillende kwelvrae
- 1.6 Dra dit aan die Breë Moderatuur op om die stukke van die NG Sendingkerk te bestudeer en onverwyld met die NG Sendingkerk hieroor in gesprek te tree” (Acta Synodi, NG Kerk 1982:1403).

Die finale antwoord wat deur die Breë Modaratuur goedgekeur is het 'n lang proses deurloop en het eers op 4 April 1984 in Die Kerkbode verskyn. Positiewe sowel as negatiewe reaksie het op die antwoord gevolg. By Hammanskraal, net buite Pretoria, is 'n konferensie gehou waarby lidmate, leraars en teoloë van die NG Kerk, NG Kerk in Afrika en die NG Sendingkerk betrokke was. Die doel was om die konsepbelydenis en die Breë Moderatuur se antwoord daarop te bespreek (Die Ligdraer 1 Mei 1984:102). Na afloop van die konferensie is besluit om 'n brief aan die moderatuur van die NG Sendingkerk te stuur waarin instemming en ondersteuning vir die belydenis gegee word (Van der Merwe 1990:426).

Die Sinode van die NG Sendingkerk het in 1986 die konsepbelydenis ter tafel geneem. Geen nuwe besware daarteen, of verbeterings daarvan is sedert die Sinode van 1982 geopper nie. Die enigste beswaar was teen die formulering van punt 4 in die konsep-belydenis naamlik: dat God "op 'n besondere wyse die God van die noodlydende, die arme en die verontregte is" (Acta Synodi, NG Sendingkerk 1986:891). Op Vrydag, 26 September 1986, het die Sinode die Belydenis van Belhar aanvaar en die volgende dag is geleentheid gegee vir almal wat daartoe vrymoedigheid het om die belydenis te onderteken (Acta Synodi, NG Sendingkerk 1986:719 en 914-917).

By herhaling is dit beklemtoon dat die eenheidsoekende motief van die Belydenis van Belhar hoë prioriteit moet geniet. Dit sou van die allergrootste belang wees

ook in die daaropvolgende jare, veral ten opsigte van die kerkverenigingsproses in die NG Kerkfamilie. “Met sy belydenis bied die NG Sendingkerk homself aan as kerk en vra om gemeenskap met die ander kerke op grond van die waarheid soos in hierdie belydenis vervat. Deur só die waarheid te bely oor die sake waarom dit gaan, besweer die NG Sendingkerk die gevaar dat daar binne die NG Kerk-familie voortgeleef sal word in oënskynlike eenheid wat in werklikheid niks anders is nie as ‘n skyneenheid...Ter wille van die waarheid plaas die Belhar-belydenis die skynbare eenheid op die spel, sodat die ware eenheid na vore kan kom” (Durand 1984:47).

Die Belydenis van Belhar, hoewel dit uit ‘n negatiewe atmosfeer gebore is, het ‘n positiewe invloed op die denke van die NG Kerk uitgeoefen. In die kring van die NG Kerkfamilie is die NG Kerk nou voor ‘n keuse gestel naamlik óf hy beweeg weg van sy ou weë óf die jongerkerke, by name die NG Sending word van hom vervreem.

Hoewel dit die bedoeling van die belydenis was om eenheid teweeg te bring, moet daar helaas erken word dat hierdie belydenis sedert 1990 eerder ‘n groot struikelblok op die weg van kerkeenheid geword het. Die kerkregtelike implikasies was dat dit beteken het dat al die kerke wat aan die kerkvereniging wou deelneem die belydenis moes onderskryf of die NG Sendingkerk moes van die belydenis afstap. Hoewel die positiewe invloed van die belydenis nie gering geskat mag word nie, wil dit voorkom of die nadele veel swaarder weeg. Die

vraag ontstaan of 'n belydenis werklik die enigste wyse was waarop die NG Sendingkerk sy stem kon laat hoor het. Van der Merwe (1990:439) is korrek as hy die opmerking maak: "Op die ou end moet gevra word of die kool die sous werd was. In die tydsgewrig waarin dit plaasgevind het, was dit waarskynlik geregverdig, maar die geskiedenis het kom toon dat dit 'n oorhaastige besluit was, 'n besluit wat nog vele probleme in die toekoms kan oplewer."

5.8 Suid-Afrika in die smeltkroes van konflik

Op 'n breër vlak het Suid-Afrika talle stroomversnellings beleef en ook op die politieke terrein het veranderinge ingetree. Wydverspreide onrus teen apartheid het veral in die swart woonbuurtes toegeneem, en dit het tot gevolg gehad dat 'n noodtoestand in 1985 afgekondig is. Wêreldwye sanksies is toegepas, werkers-unies tree sterk op die voorgrond as instrumente vir politieke verandering en stakings by veral die goudmyne het hierdie tydperk gekenmerk (Crawford 1989:69-87; Davenport 1991:307-322). Die Staatspresident se toespraak op 2 Februarie 1990 was 'n keerpunt in die politieke omwenteling in Suid-Afrika. 'n Nuwe era in die politieke bestel het op die horison verskyn.

Op die kerklike terrein het hierdie gebeure nie ongesiens verbygegaan nie. 'n Sterk opkoms van die Bevrydingsteologie en Teologie van die Revolusie was ook merkbaar in die sogenaamde "Swart teologie" in Suid-Afrika. Potgieter (1986:14) verwys selfs na Allan Boesak, leier in die NG Sendingkerk, "as belangrikste Suid-

Afrikaanse eksponent” van die Teologie van Bevryding in ‘n Derdewêreld model. God is as bevryder van die onderdrukte gesien. Die hermeneutiese sleutel vir die Skrifontsluiting lê in die Swart ervaring, naamlik dat die Swart gemeenskappe die bedreiging van hul menswaardigheid en regte voortdurend ervaar. Schulze (1981:9-10) wys daarop dat die Swart Teologie gepropageer is “deur die Christelike Instituut met sy tydskrif *Pro Veritate*” en sluit dan af: “Ons hoor ook iets daarvan in die liggame soos die SARK” (Suid-Afrikaanse Raad van Kerke). Die NG Kerk in Afrika het reeds sedert 1966 waarnemende lidmaatskap by die SARK gehad en in 1975 ‘n volwaardige lid geword. Die NG Sendingkerk en die Reformed Church in Africa het onderskeidelik in 1973 en 1974 dié kerk se voorbeeld gevolg (Crafford & Gous 1993:352).

Die Instituut vir Kontekstuele Teologie is in 1981 gestig as instrument om die Bevrydingsteologie in Suid-Afrika te bevorder. Die Instituut was ‘n uitvloeisel van die SARK. Gedurende September 1985 is die beperking op ‘n dokument met die titel: “The Kairos Document – Challenge to the Church” beëindig. “The origin of the Kairos Document (KD) is a direct result of and reaction to the intensified implementation of the apartheid policy and the state of emergency” (Hofmeyr & Pillay 1994:288). Frank Chikane, sekretaris-generaal van die SARK, het twee maande na die aankondiging van die noodtoestand, hierdie dokument deur persverklarings aan die wêreld bekend gestel. Honderd een en vyftig kerkleiers en lidmate het die dokument onderteken, waaronder nagenoeg vyf en twintig uit die NG Kerkfamilie gekom het. Die meerderheid hiervan was afkomstig van die

NG Sendingkerk. Uit die NG Kerk het Dr B Naudé en W Saayman die dokument onderteken.

Die *Kairos-Dokument* wys daarop dat daar drie Teologieë in Suid-Afrika is, naamlik die Staatsteologie, Kerkteologie en die Profetiese teologie. Die Staats - teologie is sogenaamd gesteun deur die NG Kerk en ander Afrikaanse kerke. Die Kerkteologie word verteenwoordig deur die sogenaamde Engelse kerke en die Profetiese teologie word as antwoord vir die situasie in Suid-Afrika aangebied (Crawford 1989:115-117). Hiervolgens word die kerk opgeroep om aktief in die stryd betrokke te raak. Burgerlike ongehoorsaamheid moet bevorder word. Die kerk kan nie net bid vir verandering nie, maar moet sy lede mobiliseer daarvoor (Oktober'46 (Serkos) Maart 1986:1-7; Potgieter & Smit 1986:30-36 en Family Protection Scoreboard s.a.:42-43).

In Desember 1985 is 'n konferensie in Harare, Zimbabwe, deur die Wêreldraad van Kerke byeengeroep. By hierdie geleentheid is die sogenaamde "Harare Deklarasie" uitgereik. Hiervolgens is die kerk binne en buite Suid-Afrika opgeroep om ondersteuning aan bewegings soos die ANC en PAC te gee. Die opheffing van die noodtoestand in Suid-Afrika, die vrylating van Nelson Mandela, die opheffing van die verbod op sekere organisasies en die terugkeer van bannelinge na Suid-Afrika is bepleit (Family Protection Scoreboard s.a.:44).

In Mei 1987 is 'n soortgelyke konferensie in Lusaka, Zambië, deur die Wêreldraad van Kerke byeengeroep. Daar is erken dat die implementering van die Harare Deklerasie skipbreuk gely het. Die sogenaamde "Lusaka Verklaring" is uitgereik waarin die standpunt van die Harare Deklerasie in sterker terme verwoord is. Die konferensie besluit om die bevrydingsbewegings naamlik SWAPO, ANC en PAC as verteenwoordigende organisasies van die mense van die onderskeie lande te verklaar en dus hul reg om die lande te regeer. Ook is geweld aangespreek: "We recognize that the nature of the South African regime... compels the movements to use force to end oppression" (Soos aangehaal in Family Protection Scoreboard s.a.:45).

5.9 Evaluering

- 5.9.1 Die NG Kerk het gekies om die pad te loop van ondersteuning en selfs Skriftuurlike regverdiging van die apartheidsbeleid van die regering van die dag. Dit het die Kerk onwillekeurig op die pad van isolasie geplaas.
- 5.9.2 Die keuse wat die NG Kerk gemaak het ten opsigte van die beleid van Apartheid het nie net isolasie tot gevolg gehad nie, maar het ingrypende gevolge gehad in die verhoudings van die kerke in die NG Kerkfamilie. Verwydering het ingetree en die gebeure by Cottesloe was nie net 'n waterskeiding nie, maar het die vertroebeling in die verhoudings gereflekteer. Apartheid het die verskeurdheid verder verhard en eenheid het op die agtergrond geskuif.

- 5.9.3 Twee denkstrome in die NG Kerk het na vore getree naamlik die ondersteuners wat apartheid volledig ondersteun het en die groep wat die kritiek met erns benader het. Hierdie verskillende standpunte sou al duideliker na vore tree in die geskiedenis van die NG Kerkfamilie en sy soeke na eenheid.
- 5.9.4 Kritiek teen apartheid en die NG Kerk se ondersteuning daarvan, moreel en teologies, het uit die jonger kerke gekom asook binne eie geleedere. Groot druk is op predikante en teoloë geplaas wat nie die apartheidsteologie wou ondersteun nie.
- 5.9.5 Hierdie kritiek uit die jonger kerke het ook gelei tot 'n eenheidstrewende onderling met mekaar.
- 5.9.6 Breuk in die familieverhoudings het gekom tussen die NG Kerk, die NG Sendingkerk en die NG Kerk in Afrika. Die onaangename gebeure in die geskiedenis was die gevolg van hardkoppigheid en selfs moedswilligheid by die betrokke partye.
- 5.9.7 Die NG Sendingkerk het hierdie verdeeldheid en verwydering verwoord deur die verklaring van 'n Status confessionis en die uiteindelijke goedkeuring van die Belydenis van Belhar. Die vraag ontstaan of 'n belydenis werklik die enigste wyse was waarop die NG Sendingkerk sy stem kon laat hoor!
- 5.9.8 Eenheid in die NG Kerkfamilie was in gevaar!